

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra pastorálních oborů a právních věd

Lenka Bechyňová

Kniha *Il senso religioso* jako pomůcka na cestě víry?

Bakalářská práce

vedoucí práce: doc. Dr. Ludvík Dřímál, Th.D.

Praha 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. 6. 2015

Lenka Bechyňová

Bibliografická citace práce

Kniha *Il senso religioso* jako pomůcka na cestě víry? : bakalářská práce / Lenka Bechyňová; vedoucí práce: Ludvík Dřímál. -- Praha, 2015. -- s. 73

Anotace

Hlavním tématem této bakalářské práce je kniha *Il senso religioso* (*Náboženský smysl*), která je prvním dílem volné trilogie *PerCorso* (*Cesta*) italského kněze, teologa a učitele dona Luigiho Giussaniho. V první kapitole je nastíněn autorův životopis a doba, ve které žil. Ve druhé kapitole je podrobně představena kniha samotná, její vznik a první vydání, její analýza a následně také její syntéza zaměřená na hlavní myšlenky tohoto díla. Na základě malého dotazníku, jehož výsledky jsou zařazeny do třetí kapitoly, je v závěru práce posouzeno, zda by se tato kniha mohla stát i v naší kultuře pomůckou pro ty, kteří hledají odpovědi na otázky týkající se smyslu života a víry v Boha.

Klíčová slova

adekvátní důvody, angažovanost, askeze, cit, důvěra, elementární zkušenost, existenciální výzkum, Luigi Giussani, hodnoticí kritéria, láska, morální jistota, náboženská zkušenost, náboženský smysl, otázka, předsudek, přítomnost, realismus, realita, reduktivní užívání rozumu, rozum, rozumnost, srdce, svoboda, tradice, událost, úžas, znamení

Abstract

A Book *Religious sense* as an Aid on the Path to Religion?

The main theme of the bachelor's thesis is a book *Il senso religioso* (*The Religious Sense*). It is the first volume of a trilogy *PerCorso* (*The Way*) by an Italian priest, theologian, and teacher Don Luigi Giussani. The first part of the thesis depicts the author's biography and the time period he lived in. The second part describes the book *Il senso religioso* in more detail, and it gives information about its origin and the first edition as well. Subsequently, an analysis and synthesis of the book follow. The focus is put on the main thoughts of this book. In the third part, results of a short questionnaire are incorporated. In the end, based on the results, it is assessed, whether this book could be seen in today's society as an aid to those, who are looking for answers regarding the meaning of life and belief in God.

Key words

adequate reasons, involvement, asceticism, feeling, trust, fundamental experience, existential research, Luigi Giussani, evaluation criteria, love, moral certainty, religious experience, religious sense, question, prejudice, presence, realism, reality, reductive use of reason, reason, reasonableness, heart, freedom, tradition, event, amazement, sign

Počet znaků (včetně mezer): 144 677

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především vedoucímu své práce doc. Dr. Ludvíku Dřímaloovi, Th. D., pod jehož vedením jsem tuto práci mohla napsat. Mé poděkování patří dále všem, kteří si našli čas a odpověděli na mé otázky v rámci malého průzkumu, jehož výsledky zde zveřejňuji. Děkuji Lucii Benešové za cenné připomínky k textu. Děkuji překladateli Vítězslavu Pavlíkovi, který jako první přeložil knihu *Il senso religioso* do češtiny a se kterým jsem mohla překlad z italštiny do češtiny konzultovat. Chtěla bych poděkovat také kněžím z bratrstva Sv. Karla Boromejského Andreovi Barberovi, Stefanu Pasquerovi a Marcu Basilemu, kteří již několik let působí v České republice a svým životem svědčí o Kristu tak, jak to činil autor knihy *Il senso religioso* otec Luigi Giussani. A v neposlední řadě děkuji také samotnému otci Luigimu Giussanimu za to, s jakou láskou, vytrvalostí a přesvědčivostí sděloval během svého celoživotního výchovného působení svou osobní zkušenost se setkáním s Kristem.

OBSAH

Úvod.....	8
1. Don Luigi Giussani a jeho doba.....	9
1.1. Životopis dona Luigiho Giussaniho.....	9
1.2. Doba, v níž žil a působil don Luigi Giussani.....	17
1.2.1. Fašismus.....	17
1.2.2. Od fašismu k válce.....	17
1.2.3. Itálie fašistická.....	18
1.2.4. Antifašismus.....	20
1.2.5. Itálie ve druhé světové válce.....	20
1.2.6. Poválečná Itálie.....	20
1.2.7. Itálie na přelomu tisíciletí.....	21
2. Prezentace díla <i>Il senso religioso</i>	23
2.1. Podrobná prezentace knihy.....	23
2.1.1. Historie vydání knihy.....	23
2.2. Analýza – struktura díla.....	25
2.3. Syntéza díla.....	28
2.3.1. První kapitola: Předmluva první – realismus.....	28
2.3.2. Druhá kapitola: Předmluva druhá – rozumnost.....	30
2.3.3. Třetí kapitola: Třetí předmluva – působení morálky na dynamiku poznání.....	31
2.3.4. Čtvrtá kapitola: Náboženský smysl – výchozí bod.....	33
2.3.5. Pátá kapitola: Náboženský smysl – jeho povaha.....	33
2.3.6. Šestá kapitola: Nerozumné postoje vůči konečným otázkám – vyprázdňení otázky.....	35
2.3.7. Sedmá kapitola: Nerozumné postoje vůči nekonečným otázkám – redukování otázky.....	35
2.3.8. Osmá kapitola: Důsledky nerozumných postojů vůči konečným otázkám.....	36
2.3.9. Devátá kapitola: Předsudek, ideologie, racionalita a náboženský smysl.....	38
2.3.10. Desátá kapitola: Jak se rodí nejhlubší otázky:	

Itinerář náboženského smyslu.....	38
2.3.11. Jedenáctá kapitola: Zkušenost znamení.....	39
2.3.12. Dvanáctá kapitola: Dobrodružství interpretace.....	40
2.3.13. Třináctá kapitola: Výchova ke svobodě.....	41
2.3.14. Čtrnáctá kapitola: Energie rozumu směřuje ke vstupu do neznáma.....	42
2.3.15. Patnáctá kapitola: Hypotéza zjevení – podmínky její přijatelnosti.....	43
3. Svědectví.....	45
4. Pokus o hodnocení.....	65
5. Závěr.....	68
6. Seznam použitých zkratk.....	71
7. Seznam literatury a jiných použitých zdrojů.....	72

ÚVOD

Hlavním tématem mé bakalářské práce je kniha italského kněze dona Luigiho Giussaniho *Il senso religioso (Náboženský smysl)*. Cílem mé práce je zjistit, zda se tato kniha může stát pomůckou na cestě křesťanské víry v našem prostředí, v naší kultuře v České republice.

Knihy *Il senso religioso* je prvním dílem volné trilogie *PerCorso*.¹ Shrnuje poznámky z hodin náboženství, které vedl otec Luigi Giussani na střední škole Berchet v Miláně v letech 1954–1960. Díky jeho působení vzniklo v 50. letech 20. století v Itálii církevní hnutí *Comunione e Liberazione*,² které se později rozšířilo nejen po celé Itálii, ale do celého světa. Dnes je hnutí *Comunione e Liberazione* přítomno asi v osmdesáti zemích světa. Také v České republice a na Slovensku jsou v současné době živá křesťanská společenství ovlivněná charismatem dona Luigiho Giussaniho.

Knihy *Il senso religioso* se stala jednou ze stěžejních knih pro výuku předmětu Úvod do teologie na Katolické univerzitě Nejsvětějšího srdce v Miláně,³ kde od roku 1964 do roku 1990 don Luigi Giussani působil a tento předmět vyučoval.

Pro svou bakalářskou práci jsem si stanovila tuto hypotézu: kniha *Il senso religioso* může být pomůckou na cestě křesťanské víry. Vycházím z faktu, že don Luigi Giussani svým životem a dílem oslovil tisíce lidí po celém světě a jeho knihy byly přeloženy do mnoha jazyků. Na základě podrobného rozboru knihy a zejména na následném průzkumu bych chtěla ověřit, zda také v našem prostředí může kniha pomoci těm, kteří hledají odpovědi na otázky týkající se smyslu života a víry v Boha. Z tohoto důvodu zařazuji do své bakalářské práce také malý dotazník, který jsem položila různorodé skupině lidí. Na základě výsledků tohoto dotazníku a rozboru knihy se pokusím vyhodnotit, jestli může být kniha přínosem či nikoliv.

¹ *Cesta* – do češtiny přeložil celou trilogii Vítězslav Pavlík. První díl trilogie: GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: La Biblioteca Universale Rizzoli, dále BUR, 2011.; druhý díl trilogie: GIUSSANI, Luigi. *All'origine della pretesa cristiana: Volume secondo del PerCorso*. Milano: Jaca Book, 1990.; třetí díl trilogie: GIUSSANI, Luigi. *Perché la chiesa: Volume terzo del PerCorso*. Milano: Jaca Book, 1990.

² *Comunione e Liberazione* je církevní hnutí, jehož cílem je vychovávat své příznivce ke křesťanské dospělosti, a spolupracovat tak na poslání církve ve všech sférách současného života, viz internetové stránky <<http://it.clonline.org/>>.

³ Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano.

1. Don Luigi Giussani a jeho doba

1.1. Životopis dona Luigiho Giussaniho⁴

Luigi Giovanni Giussani se narodil 15. října 1922 v městečku Desio (severně od Milána, kde se narodil i papež Pius XI.). Jeho otec Beniamino Giussani byl zkušený kreslíř a řezbář a sympatizoval s myšlenkami socialismu. Matka Angelina Gelosa pracovala jako textilní dělnice a byla horlivou katoličkou. Manželskému páru se dále narodily děti Livia (1925), Brunilde (1929), která však následujícího roku zemřela, Brunilde (1932) a Gaetano (1939). O svých rodičích mluvil don Giussani po celý svůj život. Na události jejich života, a dokonce i na jejich charakterové rysy vždy vzpomínal jako na správné příklady lidství a víry.

V letech 1928–1933 Luigi Giovanni Giussani navštěvoval základní školu v Desiu. Dne 2. října 1933 vstoupil do diecézního semináře Svatého Petra Mučedníka v Sevesu, kde absolvoval první čtyři roky gymnázia (1933–1937).

V roce 1937 byl přeložen do semináře ve Venegonu, kde strávil osm let. Zde dokončil poslední rok gymnázia, pak navštěvoval tři roky lyceum (1938–1941) a čtyři roky studoval teologii (1941–1945). Během studia na lyceu v něm budoucí milánský arcibiskup Giovanni Colombo probudil vášně pro literaturu, především pak pro básně Giacoma Leopardiho. Tyto básně dona Giussaniho velmi zasáhly. Jak řekl později kardinál Joseph Ratzinger při kázání během pohřebního obřadu za dona Giussaniho: Don Giussani byl od počátku zasažen, přímo zraněn touhou po krásě. Nespokojoval se však s jakoukoliv krásou. Hledal skutečnou a nekonečnou krásu – tak našel Krista, v Kristu pravou krásu, cestu života, opravdovou radost.

Během studia teologie pod vedením učitelů Gaetana Cortiho, Carla Colomba a Carla Figiniho našel Giussani adekvátní základ a formu v učení, které klade do centra událost Vtělení (tj. vtělení Boha) jako naplnění očekávání srdce člověka, a metodu setkání jako zdroj rozumné víry (tj. víry, která používá rozum). Don Giussani neustále připomínal, že je u něj vše dáno věrností učení, již získal během studia na lyceu a v diecézním semináři ve Venegonu od opravdových mistrů, kteří mu dokázali přiblížit pevnou křesťanskou tradici.

⁴ Základním zdrojem pro obsah této kapitoly je kniha SAVORANA, Alberto. *Vita di Don Giussani*. Milano: BUR, 2014, a internetové stránky <<http://scritti.luigigiussani.org>>.

Roky v semináři byly charakterizovány také vztahy s některými spolužáky. Mezi ně patřili zejména Enrico Manfredini, budoucí arcibiskup v Bologni, a Carlo De Ponti, jenž zemřel těsně před přijetím kněžského svěcení. S nimi don Giussani založil skupinu nazvanou Studium Christi a vydal publikaci *Christus*. Skupina se věnovala objevení ústřední role Kristovy osoby v porozumění každému studijnímu předmětu. Během semináře se don Giussani vyznačoval skvělými studijními výsledky, každý rok získával výborné známky a 4. listopadu 1943 se stal bakalářem.

Dne 26. května 1945, měsíc po skončení druhé světové války, přijal v milánském dómu kněžské svěcení. Svátost mu udělil kardinál Ildefonso Schuster. Ještě předtím byl v březnu vyzván rektorem semináře ve Venegonu, aby zůstal v semináři, pokračoval ve studiu a začal vyučovat. Specializoval se na studium východní teologie (zvláště slavjanofilů), americké protestantské teologie a na prohloubení racionální motivace pro přilnutí k víře a k církvi.

Don Giussani postupně získal licenciát z teologie a začal vyučovat v nižším semináři v Sevesu. Na podzim roku 1945 začal službu ve farnosti v jedné z lidových čtvrtí na periferii Milána. Sloužil vždy v sobotu a v neděli. Jeho služba ve farnosti trvala však jen několik málo měsíců, velmi brzy totiž kvůli častému cestování vlakem, zimě a nedělním večerním návratům do vymrzlého pokoje v semináři onemocněl. Následovalo dlouhé období rekonvalescence, především v rezidenci spravované řeholníky ve Varigotti na ligurské riviéře, které trvalo až do roku 1949.

Od začátku roku 1950 vykonával pastorační službu vždy v sobotu a v neděli ve farnosti v centru Milána. Ve Venegonu založil skupinu nazvanou Gli scemi di Cristo (Blázni Kristovi) inspirovanou svatým Pavlem. Od roku 1953 byl zván k účasti na radě hnutí Gioventù Studentesca (Studentská mládež; GS), které shromažďovalo lyceální studenty milánské Katolické akce. Nejprve se zapojil do dívčí větve a následně, když viděl dobré výsledky, také do větve chlapecké.

V červnu 1954 obhájil disertační práci s názvem *Il senso cristiano dell'uomo secondo Reinhold Niebuhr (Křesťanský smysl člověka podle Reinholda Niebuhra)*⁵ a získal tak doktorát s výsledkem magna cum laude (sedmdesát bodů ze sedmdesáti možných).

Od roku 1954 vyučoval náboženství na klasickém lyceu Berchet v Miláně, kde setrval až do roku 1967. Byl veden touhou nabízet ve školním prostředí křesťanskou

⁵ Pokud není uvedeno jinak, jsou všechny překlady z italštiny mé vlastní.

zkušenost jako odpověď na otázky a potřeby mladých lidí, kteří žijí v prostředí, jež je stále více nepřátelské vůči víře a katolické církvi. Jeho přednášky obsahovaly témata, která ho provázela po celý život a celou jeho pedagogickou praxi a která stále prohluboval. Jedná se především o náboženský smysl a rozumnost víry, hypotézu a skutečnost Zjevení, povahu církve jakožto pokračování přítomnosti Krista v dějinách až dodnes. Především to ale byla Giussaniho osobnost, která činila zvěst evangelia přitažlivou pro mladé lidi, s nimiž se setkával.

V roce 1955 byl jmenován diecézním asistentem hnutí GS. Vydal spis *Risposte cristiane ai problemi dei giovani (Křesťanské odpovědi na problémy mladých)*. Ze strany představených byl nucen k tomu, aby si vybral mezi vědeckou prací na teologické fakultě a působením mezi mládeží v Miláně. Zvolil si druhou možnost.

V roce 1956 opustil ubytování v semináři a usadil se v Miláně, zpočátku v sídle GS ve via Statuto. V roce 1957 zemřel jeho otec na tuberkulózu ledvin. Ve stejném roce don Giussani zapojil celé hnutí GS do Městské misie, kterou vyhlásil arcibiskup Giovanni Battista Montini, pozdější Pavel VI., svým svatopostním listem nazvaným *Sul senso religioso (O náboženském smyslu)*.

Po několika měsících don Giussani vydal knihu *Il senso religioso (Náboženský smysl)*,⁶ první verzi textu, jehož obsah v následujících vydáních stále prohluboval. Kniha vyšla péčí GIAC (Italská mládež Katolické akce). Don Giussani obnovil nabídku výchovné funkce hnutí GS a koncipoval ho jako křesťanskou komunitu přítomnou ve škole. Novostí metody byl osloven zvláště otec Maurice Cocagnac, ředitel francouzského časopisu *Vie spirituelle (Duchovní život)*.

Koncem padesátých a začátkem šedesátých let vydal don Giussani tři útlé svazky, které shrnují jádro toho, co nabízí: *GS Riflessioni sopra un'esperienza (GS Úvahy nad jednou zkušeností; 1959)*, *Tracce d'esperienza cristiana (Cesty křesťanské zkušenosti; 1960, česky 2006)* a *Appunti di metodo cristiano (Poznámky ke křesťanské metodě; 1964)*.⁷ Všechny tři knihy jsou vydány s církevním imprimatur.

⁶ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Fonte Seniores 1958. Milano: Presidenza Diocesana Milanese della Gioventù Italiana di Azione Cattolica, 1957.

⁷ GIUSSANI, Luigi. *GS Riflessioni sopra un'esperienza*. Milano: Gioventù Studentesca, 1959.; GIUSSANI, Luigi. *Tracce d'esperienza cristiana*. Quaderni della Gioventù. Milano: Presidenza Diocesana della GIAC e di Gioventù Studentesca, 1960.; GIUSSANI, Luigi. *Appunti di metodo cristiano*. Milano: Gioventù Studentesca, 1964.

V následujících letech došlo k rozšíření GS v milánské diecézi v Itálii a k prvním misijním pokusům mladých laiků v Brazílii. V letech 1960 a 1961 vykonal don Giussani dvě cesty do Brazílie na pozvání monsignora Aristida Pirovana, biskupa v Macapà, a podnikatele Marcella Candii.

Od roku 1964 don Giussani vyučoval úvod do teologie na Katolické univerzitě Nejsvětějšího srdce v Miláně. Na této katedře zůstal až do roku 1990, kdy kvůli vysokému věku vyučování zanechal.

V roce 1964 se kolem dona Giussaniho začala shromažďovat první skupina lidí, ze které se později stali takzvaní Memores Domini.⁸ Rozšíření GS vyvolalo v milánské diecézi nepochopení, především ze strany vedoucích představitelů FUCI (Italská federace katolických univerzitních studentů).

V roce 1965, po těchto událostech a několika měsících strávených ve Spojených státech, opustil don Giussani vedení GS. Začaly se zde objevovat příznaky určité krize, která vyvrcholila v roce 1968, kdy mnozí členové GS opustili a připojili se ke Studentskému hnutí inspirovanému marxismem, které se postavilo do čela protestů na italských školách a univerzitách.

V roce 1968 během řady setkání s Memores Domini, s kněžími a s dospělými, kteří s ním zůstali ve spojení prostřednictvím Kulturního střediska Charles Péguy v Miláně, vytvořil don Giussani základ pro hnutí Comunione e Liberazione (Společenství a osvobození; CL). V roce 1969 se poprvé objevil název CL v prohlášení napsaném několika studenty Státní univerzity v Miláně, kteří vytušili a obnovili prvotní ideu, jež stála u zrodu hnutí GS. Na počátku sedmdesátých let se don Giussani přímo spojil se skupinou studentů Katolické univerzity. Současně vydal ve vydavatelství semináře ve Venegonu publikaci *Teologia protestante americana: Profilo storico (Americká protestantská teologie: Historický přehled)*. Dále vydal knihu *Reinhold Niebuhr* ve vydavatelství Jaca Book.

Na Květnou neděli roku 1975 se společně s celým hnutím účastnil setkání pořádaného Pavlem VI., od kterého v soukromém rozhovoru po skončení liturgické slavnosti na náměstí Svatého Petra slyšel, že jeho cesta je správná a že v ní má rozhodně pokračovat dál. V řadě setkání uskutečněných v průběhu celého roku 1976 Giussani poukazoval na obtížnost situace v životě hnutí CL, což mimo jiné vystihl

⁸ Laická asociace Memores Domini sdružuje osoby z hnutí Comunione e Liberazione, které volí povolání naprosté oddanosti Bohu v panenství podle evangelijních pokynů.

slovy, že je třeba utvářet Událost (žít setkání s Kristem), nikoli vymýšlet organizaci. Obavy dona Giussaniho vyvrcholily na Setkání univerzitních studentů CL (Equipe) v září 1976, což způsobilo obrat v historii tohoto hnutí. Od té doby po nejméně dalších dvacet let byly Equipe univerzitních studentů ústředním bodem veškerého života hnutí.

V roce 1977 don Giussani vydal knihu *Il rischio educativo (Riziko výchovy;* česky 1995), ve které se dělí o svou dvacetiletou zkušenost vychovatele, nejprve v lyceu a posléze na univerzitě. Tato kniha se dočkala mnoha vydání a stala se jednou z nejčtenějších Giussaniho knih vůbec.

Nástup Jana Pavla II. na papežský stolec v roce 1978 znamenalo prohloubení Giussaniho vztahu s Karolem Wojtyłą, s nímž se seznámil již v roce 1971 v Polsku. Několik let navštěvoval don Giussani papeže se skupinami mladých lidí u příležitosti papežových „měsíčních narozenin“ ve Vatikánu a v Castel Gandolfo. V roce 1981 don Giussani organizoval v Římě společně s polským knězem otcem Blachnickým, zakladatelem hnutí Světlo a Život, první mezinárodní kongres všech hnutí. Dne 11. února 1982 Papežská rada pro laiky oficiálně uznala Fraternitu CL,⁹ jemuž v té době don Giussani předsedal. Don Giussani se také účastnil Meetingu za přátelství mezi národy¹⁰ u příležitosti návštěvy Jana Pavla II. V roce 1983 byl Janem Pavlem II. jmenován Monsignorem s titulem čestný prelát Jeho Svatosti a vystoupil na Meetingu v Rimini. Ve stejném roce zemřela Giussaniho matka.

V roce 1984 u příležitosti audience Jana Pavla II. k třicátému výročí vzniku hnutí CL don Giussani vedl pouť do Říma. V roce 1985 opět vystoupil na Meetingu v Rimini. V roce 1986 vyšlo Giussanimu v nakladatelství Jaca Book dílo nazvané *Il senso religioso: Primo volume del PerCorso (Náboženský smysl: První svazek Cesty;* česky 2001). V roce 1987 byl don Giussani jmenován poradcem Papežské rady pro laiky. Účastnil se Biskupské synody o laicích na základě papežského jmenování a přednesl příspěvek s názvem *Dal Battesimo una creatura nuova (Ze křtu nové*

⁹ Fraternita CL je mezinárodním sdružením věřících, které bylo dne 11. února 1982 uznáno Papežskou radou pro laiky. Je tvořena dospělými, kteří se svobodně zavázali následovat Krista a církve dle metody stanovené donem Luigim Giussanim.

¹⁰ Meeting, kulturní akce mezinárodního charakteru, kterou organizuje CL a která se koná každoročně vždy koncem srpna v italském Rimini.

stvoření).¹¹ Vystoupil také na Shromáždění Křesťanskodemokratické strany Lombardie v Assagu u Milána.

Starosta japonské Nagoji pozval Giussaniho, aby v jeho městě přednášel. Právě tam potkal don Giussani jednoho z vůdčích představitelů japonského buddhismu, profesora Šodo Habukawu, s nímž navázal hluboké přátelství.

V roce 1988 papež Jan Pavel II. uznal Memores Domini jako právnickou osobu, univerzální soukromé církevní sdružení. Don Giussani vydal v nakladatelství Jaca Book knihu *All'origine della pretesa cristiana: Secondo volume del PerCorso (Původ křesťanského nároku: Druhý svazek Cesty; česky 2012)*. V roce 1990 pak vydal ve stejném nakladatelství první díl knihy *Perché la Chiesa: Terzo volume del PerCorso (Proč církev: Třetí svazek Cesty)*.¹² V říjnu roku 1992 vedl don Giussani pouť do Lurd u příležitosti desátého výročí vzniku Fraternity CL.

V roce 1993 vydal svou první knihu v nakladatelství Rizzoli – *L'avvenimento cristiano: Uomo Chiesa Mondo (Křesťanská událost: Člověk, církev, svět)*. Ve stejném nakladatelství vedl také edici Knihy křesťanského ducha. Od té doby byly Giussaniho texty vydávány znovu nebo nově v Itálii především v nakladatelství Rizzoli, ale také v nakladatelstvích San Paolo, Marietti, Sei, Piemme a jinde a díky překladům do mnoha jazyků se rozšířily po celém světě.

V roce 1994 byl don Giussani jmenován poradcem Kongregace pro klérus. V nakladatelství Rizzoli vydal knihu *Si può vivere così? Uno strano approccio all'esistenza cristiana (Je možné žít takto? Neobvyklý přístup ke křesťanskému životu)*. V roce 1995 se účastnil setkání s Jeanem Guittinem na Univerzitě Complutense v Madridu. Obdržel Mezinárodní cenu katolické kultury v Bassano del Grappa. Začal publikovat články v italských denících od *Il Giornal* přes *La Repubblica* po *Corriere della Sera*. V roce 1996 publikoval dlouhý článek v *L'Osservatore Romano*, nazvaný *Hodnota některých slov charakterizujících křesťanskou cestu*. Od roku 1997 řídil hudební edici Spirto Gentil realizovanou ve spolupráci s Deutsche Grammophon a dalšími hudebními vydavatelskými.

Dne 11. prosince 1995 se konala v budově OSN v New Yorku prezentace anglického vydání knihy *Náboženský smysl*. Na pozvání stálého pozorovatele Svatého

¹¹ Nyní publikovaný v díle *L'avvenimento cristiano: Uomo Chiesa Mondo (Křesťanská událost: Člověk, církev, svět)*.

¹² Druhý díl vyšel v roce 1992.

stolce u Spojených národů, monsignora Renata Martina, zde vystoupili buddhistický mnich Shingen Takagi, židovský hudebník David Horowitz a katolický teolog David Schindler. Po této události don Giussani mluvil o nepředvídatelné skutečnosti a o novém počátku v životě celého hnutí. V následujících letech i po jeho smrti se uskutečnily stovky prezentací jeho knih v Itálii i ve světě.

Dne 30. května 1998 vystoupil don Giussani s osobním svědectvím na setkání Jana Pavla II. s církevními hnutími a novými komunitami na náměstí Svatého Petra. V témže roce vydal spolu se Stefanem Albertem a Javierem Pradesem v nakladatelství Rizzoli knihu *Generare tracce nella storia del mondo: Nuove tracce di esperienza cristiana (Zanechat stopy v historii světa: Nové cesty křesťanské zkušenosti)*. V roce 1999 bylo v budově OSN v New Yorku představeno anglické vydání knihy *Původ křesťanského nároku*.

V roce 2001 byl don Giussani oceněn ve městě Desio vyznamenáním Corona Turrita,¹³ které město věnuje svým slavným občanům. Dne 11. února 2002, u příležitosti dvacátého výročí papežského uznání Fraternity CL, zaslal Jan Pavel II. donu Giussanimu dlouhý, vlastnoručně psaný dopis, ve kterém mimo jiné napsal, že hnutí chtělo ukázat ne nějakou, ale konkrétní, určitou cestu, jak dospět k řešení tohoto existenciálního dramatu a že křesťanství je spíše než soubor nauk nebo pravidel pro získání spásy Událostí (tj. setkáním s Kristem).

Dne 15. října 2002, u příležitosti osmdesátých narozenin dona Giussaniho, zaslal papež donu Giussanimu vlastnoručně psané blahopřání. V témže roce nejvyšší představitelka milánské provincie, poslankyně Ombretta Colliová, udělila donu Giussanimu cenu Isimbardi.¹⁴ V roce 2003 se na Georgetownské univerzitě ve Washingtonu konal mezinárodní kongres zabývající se knihou *Riziko výchovy* od dona Giussaniho, který byl zahájen přečtením jeho poselství všem účastníkům. Don Giussani obdržel také cenu Macchi věnovanou Asociací rodičů katolických škol tomu, kdo vyniká na poli výchovy.

V lednu roku 2004, u příležitosti padesátého výročí vzniku hnutí CL, poslal don Giussani dopis Janu Pavlu II., který mu na něj 22. února odpověděl. Během pátého ročníku svátku Statutu kraje Lombardie byl don Giussani vyznamenán cenou Sigillo

¹³ Tj. v překladu Korunou s věžičkami.

¹⁴ Tj. Zlatou medaili za uznání.

Longobardo,¹⁵ udělovanou občanům za zvláštní společenské zásluhy. Dne 16. října, u příležitosti děkovné pouti do Loreta za padesát let trvání CL, napsal don Giussani poslední dopis celému hnutí.

Dne 22. února 2005 don Giussani umírá ve svém bytě v Miláně. Pohřební slavnosti konané v milánském dómu předsedal tehdejší kardinál a prefekt Kongregace pro nauku víry Joseph Ratzinger, a to jako osobní vyslanec Jana Pavla II., který pronesl též pohřební kázání. Don Giussani byl poté pohřben v ústřední hrobce na Monumentálním hřbitově v Miláně, kde odpočívají slavní občané města. Ode dne pohřbu je jeho hrob cílem poutníků z Itálie i celého světa.

Dne 22. února 2012, na konci mše svaté slavené v milánském dómu u příležitosti třicátého výročí papežského uznání Fraternity CL a sedmého výročí úmrtí dona Giussaniho, oznámil don Julián Carrón, prezident Fraternity CL, že podal žádost o zahájení procesu blahořečení a svatořečení dona Giussaniho. Žádost přijal milánský arcibiskup Angelo kardinál Scola.

¹⁵ Tj. Lombardskou pečeti.

1.2. Doba, v níž žil a působil don Luigi Giussani¹⁶

1.2.1. Fašismus

Počátek 20. let 20. století je v Itálii charakterizován především nástupem fašismu a osobou Benita Mussoliniho, původně socialisty a známého novináře. Po okázalém odchodu ze socialistické strany se Mussolini vrátil do vedení časopisu *Popolo d'Italia* a roku 1919 založil fašistické hnutí.

Ve 20. letech v Itálii vznikaly oddíly (dnes nazývané paramilitární), které (stejně jako v Německu později oddíly SA) začaly útočit proti socialistickým a dělnickým organizacím a svou propagandou začaly získávat další příznivce a členy. Mussolini chtěl postupně své fašistické hnutí ztotožnit se státem, zajistit jednotu státu, členů jeho hnutí, občanů a nakonec i krále, která podle jeho představ vytvoří z Itálie velmoc a v mezinárodní politice jí vrátí postavení, jež Itálie ztratila po první světové válce. Mussolini se vzdal i svého starého antiklerikalismu a začal hovořit o katolickém a univerzálním poslání Říma. Právě to způsobilo, že papež Pius XI., zvolený v únoru 1922, nepodpořil Italskou lidovou stranu, a dopomohl tak Mussolinimu k získání moci.

V říjnu 1922 se Mussolinimu podařilo zničit poslední zbytky liberální a socialistické opozice a po neapolském shromáždění fašistů 24. října vyhlásit „pochod na Řím“. Král odmítl podepsat dekret o vyhlášení výjimečného stavu, díky tomu mohl Mussolini sestavit svou vládu, které parlament vyslovil důvěru. Tím byla fašistická revoluce dovršena a zpečetěna ústavními orgány.

1.2.2. Od fašismu k válce

Fašistům se stejně jako později nacistům podařilo konsolidovat hospodářství, dokázali zrušit řadu omezení a jejich hospodářská politika vyznávala krajní liberalismus a zásadu svobodného obchodu. Zlepšená hospodářská situace, která umožnila podporu slabších sociálních vrstev, pomohla fašistům likvidovat přežilé struktury liberálního státu, který začal nahrazovat stát autoritativní. Někdejší „bojovníci“ se legalizovali v tzv. Milici pro národní bezpečnost (*Milizia volontaria per la sicurezza nazionale*). Stále více byla tlumena činnost jiných politických stran, byla také potlačena svoboda tisku,

¹⁶ Základním zdrojem pro obsah této podkapitoly je kniha PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

z parlamentu byli vypuzeni nepohodlní politici, byla omezena autonomie místní správy a volení starostové byli nahrazeni starosty jmenovanými. Tím vším se rodil totalitní stát, v jehož čele stál duce, kterému mimořádný zákon přiznával převahu nad ostatními ministry. Jako nezbytný orgán totalitního státu byla vytvořena politická policie zvaná Ovla a byl zřízen Mimořádný soud (Tribunale speciale). Tak se postupně fašismus transformoval v totalitní režim.

Fašistické propagandě sloužil také všecken tisk a rozhlas. Mussolini však v tak výrazně katolické zemi, jako byla Itálie, nemohl nepřátelsky vystupovat proti církvi a nakonec uzavřel s Vatikánem tzv. Lateránské dohody, kterými italský stát uznal papežskou suverenitu nad územím Vatikánu. Byla obnovena platnost článku Albertinského statutu, který prohlašoval římskokatolické vyznání za státní náboženství. Vztah státu Vatikán a italského státu byl upraven konkordátem, který mimo jiné přiznal občanskou platnost církevnímu sňatku a zavedl vyučování náboženství na veřejných školách. Tyto akty přispěly ke konsolidaci fašistického režimu a měly význam i do budoucna.¹⁷

Začátkem 30. let 20. století dosáhla popularita fašistického režimu svého vrcholu. Jeho pozitivní vnímání v zahraničí (např. ve Velké Británii)¹⁸ Mussoliniho režim velmi upevnilo a dodalo mu zdání legitimacy. Všechny tyto úspěchy vedly režim k tomu, že začal vytvářet svou vlastní ideologii.

1.2.3. Itálie fašistická

Fašismu však dosud stále chyběla silná ideologie. O její vytvoření se pokusil Giovanni Gentile.¹⁹ Gentile přiznával svými formulacemi nesourodost a rozpornost fašistického hnutí, ve kterém jedni stále viděli „fašismus na pochodu“ a druzí hotové a vykrytalizované hnutí.

Postupně v Itálii zavládl pocit blaženosti a prosperity, rozvíjel se obchod i kultura. Někteří intelektuálové a spisovatelé fašismus, alespoň zpočátku, podporovali, jiní však ve svých dílech zachycovali odlišný obraz Itálie, než byl ten propagovaný a vychvalovaný (např. spisovatel Alberto Moravia, básník Eugenio Montale, malíř

¹⁷ Lateránské dohody jsou platné dodnes.

¹⁸ Winston Churchill, tehdejší ministr britské konzervativní vlády, se např. v roce 1927 nechal slyšet, že kdyby byl Italem, stal by se hned od počátku fašistou (viz PROCACCI, Giuliano. *Dějiny*, s. 342).

¹⁹ V té době nejuznávanější filosof z fašistických intelektuálů, tehdejší ministr školství.

Giorgio Morandi). Léta prosperity, představující spíše fasádu režimu než jeho podstatu, rychle ubíhala – blížila se hospodářská krize a skutečná realita.

Přestože náraz krize roku 1929 nebyl tak prudký jako ve Spojených státech nebo v Německu, o to horší pak byly její následky, a to jak ve sféře hospodářské, tak politické. Za překonání hospodářské krize se zaplatilo upevněním autoritativního a totalitního charakteru režimu.

Dne 3. října 1935 italské vojsko napadlo Etiopii a Itálie tak vstoupila do své poslední koloniální války. Zhoršená zahraničněpolitická situace, zejména ve vztahu k Anglii a Francii, a vzniknuvší diplomatická izolace přiváděla Itálii stále blíže k Německu. Vztahy obou totalitních režimů se upevňovaly i společnou ideologií a politickým spojenectvím. Tato aliance byla r. 1936 posílena také společnou intervencí ve španělské občanské válce. Mussoliniho režimu ovšem válka pomohla opět vzhůru a sám Mussolini pak mohl bez problémů uzavřít s Německem a Japonskem tzv. pakt proti Kominterně.

V roce 1938 byly v Itálii zavedeny německé rasové zákony a začalo pronásledování Židů, které však nikdy nenabývalo takových forem jako v Německu.²⁰ Téhož roku Mussolini obsadil Albánii. Krátce poté, těsně před vypuknutím druhé světové války, uzavřely Německo a Itálie tzv. ocelový pakt.

Italská armáda však nevyunikala bojovnosti. Odpudivost fašistického režimu se měnila v jeho grotesknost a italská vojska byla poražena, kdekoli se objevila. Mussolini také postupně ztrácel popularitu. V době vstupu Itálie do války začal růst odpor i v samotných fašistických organizacích, zvláště v těch mládežnických a studentských. Mezi Mussoliniho politickými odpůrci se začaly objevovat i významnější osoby – hlavním představitelem této opozice se stal Mussoliniho zeť, ministr zahraničí Galeazzo Ciano. Svou antifašistickou cestu započaly i další osobnosti, později již představitelé nového „antimussolinistického“ režimu.²¹

²⁰ Mezi těmi, kdo museli opustit svou vlast, byl např. slavný italský fyzik Enrico Fermi, který se vystěhoval do Spojených států, kde se pak podílel na výzkumu, z něhož vzešla první atomová bomba.

²¹ Mezi nimi byl např. slavný letec Italo Balbo a maršál Badoglio, strůjce protifašistického převratu v roce 1943.

1.2.4. Antifašismus

Nejznámější osobností italského antifašismu byl historik, spisovatel a jeden z předních intelektuálů v zemi Benedetto Croce. Napsal manifest, jež podepsalo několik desítek dalších intelektuálů. Po celou dobu fašistického režimu vydával svůj opoziční časopis *La Critica*. Ten byl oporou všech italských antifašistických intelektuálů.²²

Mezi účastníky opozice se zařadili i italští komunisté.²³ Duchovním otcem italské komunistické ideologie se stal Antonio Gramsci, jehož myšlení a knihy se staly pramenem neortodoxního komunistického myšlení, vzdáleného od monolitní sovětské komunistické ideologie.

1.2.5. Itálie ve druhé světové válce

Itálie vstoupila do druhé světové války zcela nepřipravena. Všechny neúspěchy jen posilovaly domácí odboj, který se začal postupně organizovat. Koncem roku 1942 se v Turíně ustavil Antifašistický výbor (Comitato antifascista), ve kterém se spojily socialisté, komunisté a křesťané (Křesťanská demokracie). Mussolini byl na zasedání Velké rady dne 24. července 1943 zatčen a vzat do vazby. Fašistická strana byla zrušena. Vláda proto musela 3. září kapitulovat, ale důsledky kapitulace byly zmařeny Němci, kteří rychle obsazovali všechny strategické body. V říjnu 1943 Itálie vyhlásila Německu válku. Ve stejné době probíhaly akce spojenců postupujících od jihu Itálie a partyzánské boje proti fašistům. Vypuklo národní protifašistické povstání. Dne 28. dubna 1945 byl Mussolini partyzány popraven.

V dubnu 1945 skončily postupně všechny boje, celá Itálie byla osvobozena. Začalo období nadějí a deziluzí poválečné doby.

1.2.6. Poválečná Itálie

V červnu 1946 byla referendem zrušena monarchie a vznikla Italská republika. Vnitropolitická situace byla v Itálii ve 40. a 50. letech velmi složitá. V pozadí

²² Část těchto intelektuálů odešla do Francie, kde roku 1927 založili Antifašistické sdružení (Concentrazione antifascista) a hnutí Spravedlnost a svoboda (Giustizia e Libertà).

²³ Jejich strana, založená v roce 1921 v Livornu, se dokázala po počátečním sektářství sjednotit a naplno zapojit do protifašistického odboje.

vnitropolitického boje stály SSSR a USA, boj byl vedený o prosazení, nebo zabránění komunismu v Itálii. Proamerická orientace měla však v Itálii hluboké kořeny.

Itálie se zapojila do Marshallova plánu a v roce 1949 se stala členem NATO. Tím bylo také rozhodnuto o její zahraniční orientaci. Brzy nato se politicky i hospodářsky stabilizovala. V roce 1957 bylo v Římě založeno Evropské hospodářské společenství (EHS) a Itálie se stala jedním z jeho zakládajících členů. V Itálii došlo k hospodářskému „zázraku“, rozvoj se však týkal především italského severu, jižní oblasti výrazně zaostávaly. Dalším problémem byla vzrůstající kriminalita. To všechno posilovalo pozici komunistické strany (PCI), která po své porážce v roce 1948 „vstávala z mrtvých“ a její vzestup nezastavil ani 20. sjezd KSSS a odhalení kultu Stalina, ani potlačení maďarského povstání. Přestože podléhala Moskvě, její postavení bylo natolik silné, že si stále zachovávala jistou autonomii a své národní specifikum.²⁴

Konec 60. let 20. století je charakterizován velkými stávkovými hnutími a studentskými bouřemi. Následující 70. léta na politickou scénu vynášela střídavě komunisty, socialisty a křesťanské demokraty, kteří jako reprezentanti zkušených politických stran pokaždé Itálii zajistili společenský a vnitropolitický konsensus. Rozdíl mezi jihem a severem, největší přetrvávající hospodářský a politický problém Itálie, se však nepodařilo překonat ani v 80. letech. Období hospodářského vzestupu opět střídala období stagnace, a pokud k vzestupu docházelo, pak vždy ve střední nebo severní Itálii.

Pád berlínské zdi v roce 1989 byl i pádem italské komunistické strany. Došlo k jejímu rozštěpení a její hlavní část se přejmenovala na Stranu demokratické levice. Začátek 90. let symbolizoval souboj mezi arogantním a sebevědomým socialistou Bettinem Craxim a jeho konkurentem, nejschopnějším italským politikem Giuliem Andreottim, vůdcem křesťanských demokratů.

1.2.7. Itálie na přelomu tisíciletí

Od roku 1993 do dnešní doby charakterizuje italskou politiku fenomén Silvia Berlusconiho. Politika těchto let je spojena převážně s jeho osobou, i když jeho monopol a převahu jeho strany Vzhůru Itálie narušovali i jiní politici jako např. Romano Prodi.

²⁴ To spočívalo v tom, že velká většina členů komunistické strany byla katolického vyznání.

Evropská politika nepoznala do doby Silvia Berlusconiho takovou krizi demokratické politiky, ale zároveň i její sílu, jako tomu bylo v době jeho éry. „Berlusconizace“ byla možná jen proto, že tento fantom italské politiky neměl dostatečně silné politické protivníky, a to zejména na levé straně politického spektra.

Itálie si však stále drží své postavení třetí hospodářsky nejsilnější země Evropy. A to i za situace, kdy se úplně nevypořádala se svými dvěma největšími problémy: organizovaným zločinem a rozdílem mezi severem a jihem země. Tento rozdíl našel také svoji politickou odezvu – vznikem strany Liga severu, jejímž základním požadavkem je rozdělení Itálie. Toto nebezpečí však není příliš velké, neboť většina Italů s rozdělením země nesouhlasí.

Italové jsou pyšní na své silné ekonomické postavení v Evropě a ve světě. Italská společnost je velice soudržná a propojená, což vede k přesvědčení, že Itálie vydrží a všechny své problémy překoná.

2. Prezentace díla *Il senso religioso*²⁵

2.1. Podrobná prezentace knihy

2.1.1. Historie vydání knihy²⁶

První vydání knihy *Il senso religioso* vyšlo v roce 1957.²⁷ Jednalo se o útlý svazek, který byl publikován v prosinci roku 1957 v edici GIAC Fonte Seniores jako nástroj k reflexi a k práci s mládeží pro rok 1958. Byl určený všem dospělým členům milánské GIAC.

Podnětem pro toto vydání byl pastorační list milánského arcibiskupa Giovanni Battisty Montiniho určený pro postní dobu 1957, nazvaný *Sul senso religioso (O náboženském smyslu)* a který je v textu také zmiňován.²⁸

V knize jsou souhrnně formulovány úvahy autora, které budou převzaty a následně dále prohloubeny v díle *Senso religioso (Náboženský smysl)* vydaném v nakladatelství Jaca Book v roce 1966.²⁹

Text publikovaný znovu v plném znění v roce 1977 v nakladatelství Jaca Book³⁰ byl následně rozšířen. Probíraná témata jsou rozvíjena v jednotlivých svazcích díla *PerCorso (Cesta)* vydaných v letech 1986–1992 opět nakladatelstvím Jaca Book a následně opětovně vydaných v letech 1997–2003 nakladatelstvím Rizzoli (nové vydání díla *Il senso religioso (Náboženský smysl). První svazek Cesty*, Rizzoli, 2010).³¹

²⁵ Prameny celé této kapitoly jsou následující: italský originál: GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: BUR, 2011. Z tohoto vydání vycházím při své práci. Český překlad: GIUSSANI, Luigi. *Náboženský smysl*. Praha: Nové město, 2001, přeložil Vítězslav Pavlík.

²⁶ Viz <<http://scritti.luigigiussani.org>>. Na těchto internetových stránkách je také Giussaniho kompletní bibliografie. V této podkapitole vycházím především z textu těchto stránek.

²⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Milano: Presidenza Diocesana Milanese della Gioventù Italiana di Azione Cattolica, 1957.

²⁸ Viz GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*, s. 4 a s. 22.

²⁹ V roce 1966 vyšlo: GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Note e Sintesi*. Milano: Jaca Book, 1966. Dnes je vydání z roku 1966 obsaženo v knize: *Il senso di Dio e l'uomo moderno: La „questione umana“ e la novità del Cristianesimo (Smysl Boha a moderní člověk: „Lidská otázka“ a novost křesťanství)*. BUR, 2010, s. 7–75, první vydání BUR, 1994).

³⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Già e non ancora: Pocket, 13. Milano: Jaca Book, 1977.

³¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: Rizzoli, 2010.

První kapitola vydání z roku 1957 nazvaná *Origine del senso religioso (Původ náboženského smyslu)*³² byla publikována v plném znění pod názvem *Antefatto (Předchozí událost)* v knize *L'autocoscienza del cosmo (Sebeuvědomění kosmu)*.³³ V roce 2009 byl spis z roku 1957 publikován v plném znění bez úprav v knize s názvem *Sul senso religioso (O náboženském smyslu)*. Giussaniho textu předchází strukturovaný úvod Massima Borghesiho (s. 5–43) a Pastorační list milánské arcidiecéze pro postní dobu roku 1957 od arcibiskupa Montiniho nazvaný *Sul senso religioso* (s. 45–76).

Druhé vydání knihy *Il senso religioso* vyšlo v roce 1958.³⁴ Tento svazek byl publikován anonymně v edici GIAC Fonte Juniores. Jedná se o upravené vydání díla *Il senso religioso* z roku 1957 členěné do devíti lekcí (přednášek) více didaktického charakteru. Toto vydání přebírá, byť v jiném uspořádání, tvrzení a definice obsažené v textu vydaném v předchozím roce.

Třetí vydání knihy *Il senso religioso* vyšlo v roce 1966.³⁵ Kniha shrnuje poznámky z hodin náboženství, které don Giussani vyučoval na střední škole Berchet v Miláně v letech 1954–1960, poznámky jsou přepsané studenty a revidované samotným autorem.

V roce 1957 GIAC vydala svazek nazvaný *Il senso religioso (Náboženský smysl)*, který obsahoval jádro témat, která don Giussani později rozvinul v diskutovaném díle.³⁶

Kromě rozdílů v názvech kapitol a schématu, podle kterého jsou rozvinuta jednotlivá témata, je toto vydání stejné: některé pasáže jsou přeneseny kompletně, jiné koncepty byly rozšířeny a opatřeny novými příklady. Z tohoto vydání byla odstraněna desátá kapitola s názvem *Svědectví*, která byla součástí vydání z roku 1957 (s. 29–32).

V roce 1975 nakladatelství Jaca Book znovu vydalo svazek v edici *Richieste 1* bez jakýchkoli změn textu (dotisk); byly modifikovány jen obálka a formát.³⁷

³² Vydání z roku 1957, s. 3–4, vydání z roku 2009, s. 79–81.

³³ GIUSSANI, Luigi. *L'autocoscienza del cosmo*. BUR, 2000, s. 7–8.

³⁴ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Milano: Presidenza Diocesana Milanese della Gioventù Italiana di Azione Cattolica, 1958.

³⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Note e Sintesi*. Milano: Jaca Book, 1966.

³⁶ Vydání z roku 1957 bylo znovu publikováno v plném znění MONTINI, Giovanni Battista; GIUSSANI Luigi. *Sul senso religioso. Introduzione di Massimo Borghesi*, s. 77–127, *I libri dello spirito cristiano*. Milano: BUR Rizzoli, 2009.

V roce 1977 byl text opět vydán v plném rozsahu v nakladatelství Jaca Book,³⁸ text však autor následně rozšiřoval. Pojednávaná témata byla rozvinuta ve svazcích *PerCorso (Cesta)* publikovaných v nakladatelství Jaca Book v letech 1986–1992, později znovu publikovaných v konečné podobě v nakladatelství Rizzoli v letech 1997–2003.

Úplné znění vydání z roku 1966 je nyní obsaženo v knize *Il senso di Dio e l'uomo moderno: La „questione umana“ e la novità del Cristianesimo (Smysl pro Boha a moderní člověk. „Lidská záležitost“ a novost křesťanství)*.³⁹ Následovala pak ještě další vydání.

Knihy *Il senso religioso* byla vydána v mnoha jazycích: albánštině, arabštině, angličtině, češtině, čínštině, francouzštině, chorvatštině, japonštině, litevštině, maďarštině, němčině, polštině, portugalštině, rumunštině, ruštině, slovenštině, slovinštině a španělštině.

2.2. Analýza – struktura díla

Knihy *Il senso religioso*⁴⁰ se skládá z úvodu, patnácti kapitol dělených do jednotlivých podkapitol, jmenného rejstříku, tematického rejstříku a obsahu. Italské vydání, ze kterého vycházím v této práci, je opatřeno předmluvou Jamese Francise kardinála Stafforda. České vydání⁴¹ je uvedeno předmluvou Miloslava kardinála Vlka.

První kapitola knihy nazvaná *První předmluva – realismus* se skládá ze sedmi podkapitol: O co se jedná, Metoda zkoumání je určována objektem: úvaha o vlastní existenci, Zkušenost předpokládá hodnocení, Hodnoticí kritérium, Elementární zkušenost, Člověk – poslední instance?, Askeze jako prostředek osvobození. První kapitola pojednává o potřebě realismu, který je dán povahou a situací objektu.

³⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Richieste, 1. Milano: Jaca Book, 1975.

³⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Milano: Jaca Book, 1977.

³⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso di Dio e l'uomo moderno. La „questione umana“ e la novità del Cristianesimo*. BUR, 1994, s. 7–75.

⁴⁰ Veškeré citace a stránkové odkazy, pokud neuvádím jinak, jsou z tohoto vydání: GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: BUR, 2011.

⁴¹ GIUSSANI, Luigi. *Náboženský smysl*. Praha: Nové město, 2001, přeložil Vítězslav Pavlík.

Druhá kapitola knihy nazvaná *Předmluva druhá – rozumnost* se dělí na pět podkapitol: Rozumnost: základní požadavek člověka, Reduktivní používání rozumu, Různost postupů, Zvláště důležitý postup, Aplikace metody morální jistoty: víra. Tato kapitola zdůrazňuje starost o racionalitu a lásku k ní. V centru pozornosti stojí subjekt v činnosti a způsob jeho jednání.

Třetí kapitola knihy nazvaná *Třetí předmluva – působení morálky na dynamiku poznání* se dělí na sedm podkapitol: Neoddělitelnost rozumu od jednoty lidského já, Spojení rozumu a citu, Předpoklad ničím nerušeného rozumu, Otázka existenciální a otázka metody, Jiné hledisko, Morálka v poznání a předsudek. V této kapitole věnuje autor největší prostor dopadu morálky na dynamiku lidského poznání.

Čtvrtá kapitola knihy nazvaná *Náboženský smysl – výchozí bod* je členěna do šesti podkapitol: Jak postupovat, Lidské já v akci, Angažovanost v životě, Aspekty angažovanosti, Dvojitá realita, Materialistická redukce. Tato kapitola pojednává o pozornosti člověka k sobě samému a o pozorném přemýšlení o vlastní zkušenosti.

Pátá kapitola knihy nazvaná *Náboženský smysl – jeho povaha* se dělí na osm podkapitol: Úroveň určitých otázek, U kořenů našeho bytí, Požadavek celistvé odpovědi, Neúměrnost vůči celistvé odpovědi, Neúměrnost strukturální, Smutek, Povaha lidského já jako příslib a náboženský smysl jako dimenze. V páté kapitole je největší prostor věnován náboženskému smyslu jako základnímu aspektu duchovního faktoru.

Šestá kapitola knihy nazvaná *Nerozumné postoje vůči konečným otázkám – vyprázdňení otázky* má tři podkapitoly: Teoretické popření otázek, Voluntaristické nahrazování otázek, Praktické popření otázek. Šestá kapitola pojednává o třech nerozumných postojích, které může člověk zaujmout vůči otázkám utvářejícím náboženský smysl. Tyto postoje mají společného jmenovatele: pokus o vyprázdňení konečných otázek.

Sedmá kapitola knihy nazvaná *Nerozumné postoje vůči konečným otázkám – redukování otázky* má tři podkapitoly: Estetický nebo sentimentální únik, Negace jako výraz zoufalství, Odcizení. Tato kapitola pojednává o dalších třech nerozumných postojích, které v různé míře redukují úsilí rozumu řešit konečné otázky.

Osmá kapitola knihy nazvaná *Důsledky nerozumných postojů vůči konečným otázkám* má tři podkapitoly: Rozchod s minulostí, Nekomunikativnost a samota, Ztráta svobody. Osmá kapitola pojednává o důsledcích všech nerozumných postojů z předchozích dvou kapitol.

Devátá kapitola knihy nazvaná *Předsudek, ideologie, racionalita a náboženský smysl* má čtyři podkapitoly: Poznámky k předsudku, O ideologii, O rozumu, O náboženském smyslu a racionalitě. V deváté kapitole se autor věnuje otázce, proč se člověk utíká k postojům negace.

Desátá kapitola knihy nazvaná *Jak se rodí nejhlubší otázky: Itinerář náboženského smyslu* má pět podkapitol: Úžas nad přítomností, Kosmos, Prozřetelná realita, Závislost lidského já, Zákon v srdci. Tato kapitola pojednává o mechanismu, kterým se rodí nejhlubší otázky člověka.

Jedenáctá kapitola knihy nazvaná *Zkušenost znamení* má sedm podkapitol: Provokace, Znamení, Iracionální negace, Život utvářený požadavky, Ty – nejvyšší znamení, Objev rozumu, Okna směřující k tajemství. Jedenáctá kapitola pojednává o zkušenosti znamení jako odkazu k Jinému.

Dvanáctá kapitola knihy nazvaná *Dobrodružství interpretace* má dvě podkapitoly: Svoboda tváří v tvář nejvyšší záhadě a Svět jako podobenství. Největší prostor věnuje autor v této kapitole povaze rozumu, která ze své důslednosti nutí samotný rozum připustit existenci něčeho nepochopitelného, co je mimo veškerou možnost chápání a měření.

Třináctá kapitola knihy nazvaná *Výchova ke svobodě* má tři podkapitoly: Výchova ke svobodě jakožto k odpovědnosti, Výchova k postoji otázky a Zkušenost rizika. Ve třinácté kapitole autor pojednává o demonstrativní metodě, která využívá znamení, a o tom, kde je respektována svoboda.

Čtrnáctá kapitola knihy nazvaná *Energie rozumu směřuje ke vstupu do neznáma* má sedm podkapitol: Hnací síla rozumu, Závratný postoj, Netrpělivost rozumu, Měnící se hledisko, Modly, Znepokojující důsledek a Dynamika ztotožnění modly. Ve čtrnácté kapitole se autor opět věnuje problematice rozumu, který nepřestává být požadavkem poznání.

Patnáctá kapitola knihy nazvaná *Hypotéza zjevení – podmínky její přijatelnosti* není členěna do žádných podkapitol. Ústředním tématem této kapitoly je hypotéza zjevení, která je v souladu s touhou člověka a odpovídá jeho podstatě a srdci.

2.3. Syntéza díla⁴²

2.3.1. První kapitola: Předmluva první – realismus

„Nedostatek pozorování a nadbytek uvažování vede k omylům. Více pozorování a méně uvažování vede k pravdě.“ Tímto citátem Alexise Carrela z knihy *Úvahy o způsobu života*⁴³ uvádí Giussani téma první kapitoly knihy *Il senso religioso (Náboženský smysl)*.⁴⁴

Ústředním tématem první předmluvy je realismus.⁴⁵ Autor zde uvádí, že pro naši dobu je příznačné, že místo toho, aby se člověk učil od reality, snaží se touto realitou manipulovat, dává přednost schémátům před celkovým, vášnivým a naléhavým pozorováním skutečnosti, reálných událostí – mluví o ideologii, která vítězí nad realitou. Tento postoj autor podtrhuje citací sv. Augustina: „Snažím se, abych něco věděl, ne abych o tom přemýšlel.“⁴⁶ Zdravě uvažující člověk podle Giussaniho chce vědět, jaká skutečnost opravdu je, neboť jen tehdy může o ní i přemýšlet. Toto platí i pro náboženskou zkušenost.⁴⁷

Dále autor zdůrazňuje, že metoda zkoumání je určována objektem.⁴⁸ Musíme podle něj vědět, jaká tato zkušenost je, o co se přesně jedná. Podle Giussaniho jde o reálný a velmi častý jev v životě každého člověka. Tato zkušenost totiž klade člověku otázku po smyslu všeho, po smyslu života. Neexistuje člověk, který by si nekladl otázku: „Jaký má všechno smysl?“ Hodně lidí se spoléhá na to, co mu říkají ostatní. Giussani nám předkládá metodu, s jejíž pomocí si každý člověk může sám odpovědět,

⁴² Veškeré citace a stránkové odkazy, pokud neuvádím jinak, jsou z tohoto vydání: GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: BUR, 2011.

⁴³ CARREL, Alexis. *Riflessioni sulla condotta della vita*. Milano: Bompiani, 1953, s. 27.

⁴⁴ „Název a zároveň ústřední pojem této knihy (it. *Il senso religioso*) je překládán doslovně jako ‚náboženský smysl‘, byť je tento překlad poněkud problematický vzhledem k tomu, že český termín ‚náboženství‘ je užší než původní latinský termín ‚religio‘, neboť již v sobě obsahuje pojem Boha. Termín ‚religio‘ je obecnější a je možné jej vyjádřit např. jako ‚zpětná vazba‘, a to člověka k druhému člověku, k realitě anebo, jak je chápán v této knize, k něčemu, co člověka přesahuje, k Nekonečnu, k Tajemství“ (viz pozn. překladatele Vítězslav Pavlíka in: GIUSSANI, Luigi. *Náboženský smysl*. Praha: Nové město, 2001, s. 7).

⁴⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 4.

⁴⁶ „Ego quid sciam quaero, non quid credam“ (sv. Augustin, *Soliloquia*, I, III, 8).

⁴⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 7.

⁴⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 4–6.

protože je to něco, co se dotýká každého z nás. Jde o proces, který se odehrává v každém člověku, zasahuje naše vědomí, naše osobní já. Proto musíme uvažovat o nás samotných, potřebujeme provést tzv. existenciální výzkum. Jedině tak si nenecháme vnucovat představy druhých o otázkách, které jsou pro náš život tak důležité. Podle Giussaniho zkušenost předpokládá hodnocení.⁴⁹ Na počátku procesu stojí existenciální výzkum, sebezkoumání. Výsledky tohoto výzkumu je ale třeba zhodnotit. Bez schopnosti hodnocení nemůže člověk získat žádné zkušenosti. Abychom však mohli správně hodnotit, musíme mít podle Giussaniho správná kritéria. Ta musíme mít i pro hodnocení poznatků o sobě samých a také v případě náboženské zkušenosti. Tato hodnotící kritéria si buď někde „vypůjčíme“ nebo je objevíme v nás samotných. Autor nám nedoporučuje používat hodnotící kritéria převzatá od druhých, abychom nepodlehli procesu odcizení. Zdůrazňuje, že hodnotící kritéria jsou dána každému člověku a vychází z jeho podstaty. Prvotní strukturu člověka, tuto původní a prvotní zkušenost autor nazývá elementární zkušeností.⁵⁰ Je to soubor potřeb a evidentních skutečností, s nimiž člověk konfrontuje vše, co existuje, a vše, co dělá, se od toho odvíjí. Tyto potřeby shrnuje do potřeby štěstí, pravdy, spravedlnosti atd. Tuto elementární zkušenost autor nazývá srdcem.⁵¹

V závěru první kapitoly mluví Giussani o askezi jako o prostředku osvobození. Aby se člověk stal dospělým, nebyl podveden a nebyl nástrojem druhých, musí se naučit porovnávat všechno s elementární zkušeností. Tento úkol je obtížný, protože často je třeba se postavit proti veřejnému mínění, jít tzv. proti proudu. Začínáme-li však hodnotit podle kritérií naší elementární zkušenosti, zažíváme počátek našeho osvobození. Tato práce je namáhavá až asketická. Touto askezi⁵² má autor na mysli činnost jedince usilujícího o dospělost a nasměrování na cestu k vlastnímu určení. V křesťanské terminologii se toto úsilí nazývá obrácení.

⁴⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 7–8.

⁵⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 8–11.

⁵¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 11.

⁵² GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 13–15.

2.3.2. Druhá kapitola: Předmluva druhá – rozumnost

Ve druhé kapitole vystupuje do popředí člověk jako aktivní subjekt. Pojem rozumnost⁵³ chápe Don Giussani v jeho obecném významu, kterým se řídí i filosofové. V tomto smyslu rozumnost podle něj splývá s uplatňováním hodnoty rozumu v lidském konání. Jako rozum⁵⁴ autor označuje schopnost uvědomovat si realitu v plnosti všech jejích aspektů. Slovem rozumnost chápe způsob jednání, který rozum vyjadřuje a realizuje – jde o schopnost uvědomit si realitu. Rozumnost je podle autora základní potřebou člověka. Podle Giussaniho se nám ve zkušenosti jeví rozumné to, pro co v jednání člověka můžeme nalézt adekvátní důvody.⁵⁵ Jestliže je rozum uvědomování si reality, pak se tento poznávací vztah k reálnému světu musí rozvíjet rozumným způsobem. To platí tehdy, jestliže jsou kroky v tomto poznávacím vztahu určovány adekvátními důvody. Právě člověk určuje způsob, jakým bude tato metoda použita. Povahou člověka je určovat způsob. Charakteristikou člověka je vlastnictví rozumu.

Autor nás však vzápětí varuje před možným reduktivním používáním rozumu,⁵⁶ kdy např. člověk často zaměňuje rozumné za dokazatelné. Některé aspekty reality totiž dokazatelné nejsou. Člověk nemůže dokázat, jakým způsobem věci existují. Další redukcí rozumu je ztotožňování rozumného s logickým. Logika je ideálem důslednosti. Jestliže jsou však předpoklady chybné, vede k mylnému výsledku i logika. Podle Giussaniho je opravdu zajímavým problémem přilnutí k realitě. Tedy:

È dunque una coerenza (qualcosa che stringe), non una coerenza. Che una madre voglia bene al figlio non costituisce il termine di un procedimento logico: è una evidenza, o una certezza, una proposta della realtà la cui esistenza è cogente ammettere. Che esista il tavolo su cui lavoro, che esista l'attaccamento di mia madre per me, anche se non sono conclusioni di uno svolgimento logico, sono realtà che corrispondono al vero, ed è ragionevole affermarle (GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 20).⁵⁷

⁵³ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 17.

⁵⁴ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 17.

⁵⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 19.

⁵⁶ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 19–22.

⁵⁷ „... così kogentního (co člověka nutí), nikoliv koherentního (co vyplývá z určitých předpokladů). Například fakt, že matka miluje své dítě, není výsledek logického postupu, je to evidentní fakt, jistota, je to nabídka reality, jejíž existenci je nutno připustit. Existence stolu, na kterém pracuji, matka, která mne

Schopnost logického odvozování a dokazování je pouze nástroj rozumnosti, tj. nástroj ve službě čehosi většího, šířky srdce, které jej používá. Rozum je otevření se vůči realitě a schopnost uchopit ji a pochopit v plnosti všech jejích aspektů. Není to míra věcí, která se uplatňuje v případě přímé dokazatelnosti. Při používání rozumu se podle typu objektu uplatňují nejrůznější metody a postupy. Metoda je pro Giussaniho popis rozumnosti ve vztahu k objektu a metoda určuje adekvátní důvody, s nimiž je možno učinit kroky k poznání objektu. Autor mluví o různých typech metod a o jistotách, které nám přinášejí, přičemž vyděluje jistoty matematické, přírodovědecké a filosofické. Další metoda pak vede k jistotám lidského chování, k jistotám morálním. Důkazem existence této morální jistoty je soubor indicií, jejichž jediným adekvátním smyslem, jedinou adekvátní příčinou a jedinou rozumnou interpretací je právě tato jistota. Giussani ji označuje nejen za jistotu morální, ale také existenciální, neboť je vázána na moment, v němž člověk tuší nějaký soubor znamení. Z této morální jistoty se podle Giussaniho rodí důvěra. Čím více je člověk skutečně člověkem, tím více je schopen důvěřovat, protože tuší adekvátní důvody, proč druhému věřit.

V závěru druhé kapitoly autor mluví o víře jako aplikaci metody morální jistoty.⁵⁸ Víra je podle Giussaniho přilnutí k tomu, co tvrdí někdo jiný. Toto přilnutí ale může být nerozumné, pokud pro ně člověk nemá adekvátní důvody. Pokud však adekvátní důvody má, je takové přilnutí rozumné. Bez víry jakožto metody poznání by podle Giussaniho neexistoval lidský vývoj. V tomto smyslu je problém morální jistoty základním problémem existence.

2.3.3. Třetí kapitola: Třetí předmluva – působení morálky na dynamiku poznání

První předmluva zdůrazňovala potřebu realismu, druhá předmluva rozumnost, třetí předmluva pojednává o dopadu morálky na dynamiku poznání. Podle autora je zřejmé, že existuje hluboká jednota mezi rozumem a zbytkem naší osobnosti. Rozum je součástí našeho já. Do naší osobní zkušenosti proniká událost, a to jak událost fyzická, tak duševní (např. citový projev). Stane se něco, co se člověka emocionálně dotkne. Přičemž cokoliv, co zasáhne oblast našeho poznání, vyvolá reakci úměrnou

miluje, to nejsou závěry logické operace, to jsou skutečnosti odpovídající pravdě a je rozumné je tvrdit“ (GIUSSANI, Luigi. *Náboženský smysl*, s. 25).

⁵⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso. Volume primo*, s. 29–30.

temperamentu každého člověka. Giussani označuje tento stav (tuto reakci a emoci) slovem cit.⁵⁹

Člověk má schopnost uvědomit si sebe sama. Rozum není mechanismus, který by bylo možno oddělit od zbytku našeho já. Giussani tedy mluví o neoddělitelnosti rozumu od jednoty lidského já.⁶⁰ Rozum je vázán na cit, je jím podmiňován. Aby rozum mohl poznat objekt, musí brát v úvahu stav nitra. Rozum je filtrován stavem našeho nitra, a je jím tedy i ovlivňován. Zde ale vzniká problém: Čím více některé objekty vzbuzují u člověka zájem, a vyvolávají v něm tak cit, emoci nebo pohnutí (např. problém osudu, určení, problém citových vztahů, politika), tím více je pak rozum tímto citem ovlivňován a nutně pak dochází ke zkreslení objektivního poznání.

Giussani nám nabízí v takovém případě jiné hledisko,⁶¹ tj. vhodný, vyvážený postoj, který zhodnocuje vnitřní dynamiku člověka. Představuje nám tento cit jako čočku dalekohledu, která nám přibližuje objekt poznávání a umožňuje tak rozumu objekt lépe poznat. Cit je proto důležitou podmínkou poznání. Nejde tedy primárně o eliminaci citu, ale o jeho postavení na správné místo.

Jestliže morálka spočívá v definování správného postoje, je i ona určována daným objektem. Zájem o objekt podle Giussaniho znamená touhu po poznání objektu takového, jaký ve skutečnosti je. Morální pravidlo uplatněné v oblasti poznání říká, že láska k pravdě o objektu musí překonat mínění, které jsme si o zmíněném objektu utvořili.⁶²

V závěru třetí předmluvy mluví Giussani o předsudku.⁶³ Milovat pravdu více než představu, kterou jsme si o ní utvořili, znamená svobodnou nezávislost na předsudcích, což je však v běžném životě velmi obtížné. Proto v závěru této kapitoly mluví o askezi, procesu a práci. Co může podle Giussaniho přimět člověka a přesvědčit jej k této obtížné práci a tréninku? Odpovědí je láska. Jen láska k nám samým, k našemu určení. To je nejvyšší pohnutka, nejvyšší emoce, která vede k pravé ctnosti.

⁵⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 33.

⁶⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 31.

⁶¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 37.

⁶² GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 42.

⁶³ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 43.

2.3.4. Čtvrtá kapitola: Náboženský smysl – výchozí bod

Výchozím bodem podle Giussaniho je člověk, lidské já v akci.⁶⁴ Je důležité, abychom nevycházeli z představy, kterou o sobě máme, ale abychom se pozorovali v akci, tedy během každodenní zkušenosti. Jedině tak totiž můžeme odhalit faktory, které nás utvářejí, naše schopnosti a talenty. Proto také jen člověk, který nikdy ve svém životě nezaujal aktivní postoj k náboženské skutečnosti, může tvrdit, že tato skutečnost pro něj neexistuje. Z toho vyplývá, že čím více je člověk v životě angažován, tím spíše odhalí i v jediné zkušenosti aspekty života. Podmínkou objevení existence a charakteru náboženského smyslu, je angažovanost v životě.⁶⁵ Jednou z podstatných součástí života, na kterou podle Giussaniho často zapomínáme, je tradice.⁶⁶ Ta je velmi úzce spojena s problémem náboženství. Každý z nás se rodí do určité tradice. Musíme si ale dát pozor na to, abychom v ní neustrnuli. Naopak – měli bychom se snažit rozvíjet vše, co nám bylo dáno, a k tomu využívat kritický filtr, který Giussani v první kapitole nazval elementární zkušeností.

Dalším základním aspektem angažovanosti lidského já je přítomnost.⁶⁷ Giussani říká, že přítomnost je záhadným a současně nádherným prostorem svobody, je to energie, která přetváří obsah minulosti a uvolňuje zodpovědnou tvůrčí sílu.⁶⁸

Při pozorném vnímání vlastní zkušenosti si člověk může uvědomit dva typy reality.⁶⁹ První je měřitelná, dělitelná, obecně ji můžeme nazvat materiální. Druhá je pak neměřitelná, nehmotná (např. idea dobroty). Tyto dvě skutečnosti Giussani pojmenovává slovy hmota a duch nebo tělo a duše. Důležité je tyto dvě skutečnosti nezaměňovat a neztotožňovat je.

2.3.5. Pátá kapitola: Náboženský smysl – jeho povaha

V této kapitole se Giussani zaměřuje na náboženský smysl jako na základní aspekt duchovní dimenze člověka. Náboženský faktor představuje podstatu našeho já, neboť se

⁶⁴ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 46–48.

⁶⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 48–49.

⁶⁶ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 49.

⁶⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 51.

⁶⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 52.

⁶⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 53–55.

projevuje v otázkách typu: „Jaký má smysl existence?“, „Proč existuje smrt, bolest, proč stojí za to žít?“ atd. V těchto otázkách vstupuje náboženský smysl do života každého člověka. Tyto otázky pronikají až ke kořenům našeho bytí. Jakýkoliv pohyb člověka vychází z tohoto kořene, z tohoto zdroje energie. Tyto otázky vyžadují totální odpověď.⁷⁰ Náboženský smysl definuje lidské já jako místo v přírodě, kde se potvrzuje smysl všeho.

Giussani nazývá tento nedefinovatelný cíl volání vepsaný v nás samotných provizorně slovem „bůh“. Pokud si člověk nepřipouští existenci tohoto nezměřitelného, jestliže si nepřipouští propast mezi nejzajímavějším horizontem a omezenou kapacitou svých možností, vylučuje kategorii možného, tedy nejvyšší dimenzi rozumu. Podle Giussaniho pouze nezměřitelný objekt může být výzvou člověku k jeho zásadnímu otevření.⁷¹

Podle Giussaniho musí mít filosofie hlubokou pokoru, musí v ní dominovat kategorie možnosti, jinak hrozí nebezpečí ideologizované společnosti, kde vše směřuje k zmrazení veškerého zkoumání. Svobodné zkoumání člověka je totiž velmi nebezpečné, neboť je omezením vládnoucí moci. Tam, kde chybí pokorný smysl pro podstatnou reformu lidského chápání, dochází k proměně a filosofie se stává ideologií. Následně vstupuje na scénu násilí moci a s ním velký smutek,⁷² jako základní rys života člověka uvědomujícího si sebe sama, který sv. Tomáš Akvinský nazval touhou po nepřítomném dobru. Giussani říká, že uvědomit si hodnotu takového smutku znamená uvědomit si velikost života, vnímat jeho určení.

Pouze hypotéza Boha, pouze potvrzení tajemství jakožto skutečnosti existující mimo naše poznávací schopnosti odpovídá prvotní struktuře člověka. Jestliže podstatou člověka je nevyčerpatelná touha po hledání odpovědi, pak nepřipustíme-li existenci odpovědi, bude touha potlačena. A odpověď nemůže být jiná než nezměřitelná. Pouze existence tajemství je přiměřená podstatě člověka.⁷³

⁷⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 61.

⁷¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 66.

⁷² GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 67–70.

⁷³ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 75–77.

2.3.6. Šestá kapitola: Nerozumné postoje vůči konečným otázkám – vyprázdnění otázky

V této kapitole Giussani vyjmenovává tři nerozumné postoje, tj. postoje, které si nárokují vysvětlení určitého jevu, aniž by braly v úvahu všechny faktory v něm obsažené. Prvním nerozumným postojem je teoretické popření otázek.⁷⁴ Giussani má na mysli situaci, v níž jsou zásadní životní otázky definovány jako „nesmyslné“. Druhým nerozumným postojem je voluntaristické nahrazování otázek.⁷⁵ K němu dochází tehdy, když se odstraní stimulující energie elementární zkušenosti a naše jednání se redukuje na prosazování sebe sama. Nástrojem našeho sebeprosazování je vůle, a proto Giussani mluví o energii a prosazování voluntaristickém. Tato energie může vycházet z vlastní praxe, z utopických citů nebo ze sociálních projektů. Třetím nerozumným postojem, o kterém Giussani mluví, je praktické popření otázek.⁷⁶ Tento postoj je existenciální, vědomě prožívaný. Otázky jsou nepříjemné a dotěrné, proto dochází k jejich popírání. Všechny tři postoje mají jedno společné: pokus o vyprázdnění otázek.

2.3.7. Sedmá kapitola: Nerozumné postoje vůči nekonečným otázkám – redukování otázky

Tato kapitola pojednává o dalších třech nerozumných postojích. Prvním postojem je estetický nebo sentimentální únik.⁷⁷ Člověk zásadní otázky přijímá, citově je hodnotí, ale jeho já se osobně neangažuje. Jde pouze o požitek citového vjemu vyvolaný otázkami. Hledání smyslu života se stane pouze představením krásy, citovou zkušeností, ze které se stává únik a plýtvání časem.

Druhý nerozumný postoj je podle autora nejdramatičtější a nejvážnější. Vyznačuje se popíráním možnosti existence odpovědi⁷⁸ na základní otázky. Otázky jsou zde brány vážně, ale obtížnost odpovědi vede v určitém momentu k tvrzení, že odpověď je nemožná. Dramatičnost tohoto postoje spočívá ve skutečnosti, že se jedná o čistou volbu mezi ano a ne. Giussani zde vznáší otázku, zda je rozumnější hlas pro ne, nebo

⁷⁴ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 79.

⁷⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 82.

⁷⁶ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 86.

⁷⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 95.

⁷⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 98.

pro ano. Pro Giussaniho je autentická religiozita neúprosnou obranou hodnoty rozumu, lidského vědomí. Racionalismus totiž podle něj často ničí samotné možnosti rozumu či rozum jako kategorii možnosti.

Posledním nerozumným postojem je odcizení.⁷⁹ Je to postoj, podle nějž má život zcela pozitivní smysl, ale člověk popírá, že by tento smysl byl pro něj pravdou, že by pro něj měl nějakou hodnotu. Ideál života při tomto postoji spočívá ve vývoji v hypotetické budoucnosti, kam by měli všichni směřovat jako k jedinému smyslu života. Celý tento jev je označován slovem pokrok. Giussani však říká, že není možné ztotožňovat odpověď na uvedené otázky s jakýmsi hypotetickým kolektivem v budoucnosti. Odpověď není dána, není-li dána mně a pro mě. Otázky utvářejí mé já a v pokrokářské koncepci toto já nenachází odpověď, a je tedy odcizeno.

2.3.8. Osmá kapitola: Důsledky nerozumných postojů vůči konečným otázkám

Osmá kapitola pojednává o důsledcích nerozumných postojů z předchozích kapitol. Prvním důsledkem je rozchod s minulostí,⁸⁰ druhým pak osamocení člověka v jeho konkrétní situaci a třetím ztráta svobody.

Ztráta smyslu podle Giussaniho vede k anulování osobnosti. Osobnost člověka nabývá hutnosti a konzistence právě ve vyžadování smyslu a významu, v jeho tušení, vnímání a potvrzování.⁸¹ Jestliže nechápeme význam určité věci, zůstává nám pak cizí. Ztráta významu vede k depresi osobnosti a deprese osobnosti zamlžuje i smysl minulosti. Když člověk nezná smysl předmětu, který má před sebou, jak s ním bude zacházet? Jak bude reagovat? Kritériem pro sepětí člověka s realitou je tak podle Giussaniho reaktivita.⁸² Reaktivita, jako kritérium vztahu, boří mosty vedoucí k minulosti, k bohatství historie a tradice. Reaktivita blokuje sepětí s historií a se vším, co člověka do té doby provázelo. Zamlžuje-li se smysl minulosti a přítomnost se jeví a prosazuje jako čistá reaktivita, stává se podle Giussaniho vyprahlou i plodnost budoucnosti.⁸³

⁷⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 103.

⁸⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 109.

⁸¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 109.

⁸² GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 110.

⁸³ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 112.

Budoucnost utváříme z přítomnosti a bohatství přítomnosti pochází z minulosti. Naše svoboda patří vždy přítomnosti, obsah a bohatství jsou však z minulosti. Čím je člověk zralejší, tím více je schopen čerpat z minulosti.

Druhým důsledkem nerozumných postojů je nekomunikativnost a samota.⁸⁴ Vymizení smyslu minulosti, které redukuje plodnost budoucnosti, redukuje závratným způsobem i dialog, tj. komunikaci mezi lidmi. Podle něj je právě minulost úrodnou půdou, v níž může dialog zapustit své kořeny. Dialog a komunikace se rodí ze zkušenosti, jejíž hloubka spočívá ve schopnosti pamatovat si. Paměť je schránkou zkušenosti a zkušenost musí být posuzována rozumem. Giussani tvrdí, že ztráta smyslu rozostřuje osobnost člověka, neboť osobnost je určována vědomím smyslu. Znehodnocení osobnosti pak zamlžuje i smysl minulosti, přítomnost je redukována na reaktivitu, která ničí tradici a umrtvuje vzlet k plodné budoucnosti. Reaktivita také oslabuje dialog a komunikaci. Nekomunikativnost pak ještě zvyšuje samotu, kterou člověk zakouší tvář v tvář vlastnímu určení. Samota spočívá v nepřítomnosti smyslu a nikoli v tom, že je člověk fyzicky sám. Ztráta chuti žít a rozpad osobnosti je podle Giussaniho největší nebezpečí, které hrozí dnešnímu lidstvu.

Třetím důsledkem nerozumných postojů je ztráta svobody.⁸⁵ Jedinec zůstává ve vleku nekontrolovatelných sil, instinktů a moci, a ztrácí tak svou svobodu. Giussani však nemluví o svobodě, nýbrž Svobodě. Nejde mu o to, aby si člověk mohl dělat, co chce. Představuje svobodu jako plné uspokojení, naplnění lidského já nebo jako dokonalost. Svoboda je pro něj schopnost završení, schopnost plnosti, schopnost štěstí. Svoboda je pro člověka sebenaplněním, dosažením vlastního určení, je to totální směřování k určení. V hlubším smyslu je tedy Svoboda spíše než schopnost volby plným odevzdáním se Bohu v každodenním životě. Giussani mluví o paradoxu. Svoboda je závislost na Bohu. Je to paradoxní, ale zcela jasné: Člověk, tedy konkrétní člověk, tu před tím nebyl, teď tu je a zítra tu zase nebude – je tedy závislý na Bohu. Buďto závisí na proudu svých materiálních předků a je otrokem moci, nebo závisí na tom, kdo je na počátku proudu věcí a je mimo ně, tedy na Bohu.⁸⁶ Vědomé žití tohoto vztahu Giussani nazývá religiozitou. Religiozita je podle něj jedinou hrází vůči otroctví moci.

⁸⁴ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 114.

⁸⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 119.

⁸⁶ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 125.

2.3.9. Devátá kapitola: Předsudek, ideologie, racionalita a náboženský smysl

V této kapitole se Giussani zabývá otázkou, proč se člověk utíká k postojům negace, když přináší tak nepřírozené následky? Jedinou adekvátní odpovědí je podle něj skutečnost, že je ovládán předsudky. V této kapitole se Giussani vrací k poznámkám z předchozích kapitol a zdůrazňuje význam zkušenosti. Jestliže člověk nenásleduje ukazatele zkušenosti, musí nutně zabřednout do ideologie a předpojatosti.

2.3.10. Desátá kapitola: Jak se rodí nejhlubší otázky: Itinerář náboženského smyslu

V této kapitole Giussani předkládá nový přístup k problému. A sice, jak se rodí ony nejhlubší otázky, které jsou základem lidského vědomí a rozumu? Giussani v této kapitole popisuje strukturu reakce člověka tváří v tvář realitě. Na počátku stojí znovuprobuzení lidského vědomí, údiv a úžas⁸⁷ nad realitou, nad přítomností, která člověka uchvacuje. Úžas nad skutečností, že stojí tváří v tvář realitě, kterou nevlastní, která je na něm nezávislá a na níž naopak závisí on. Podle Giussaniho neexistuje postoj více zpátečnický, než tzv. vědecký postoj vůči náboženství a lidství obecně. Neustále se opakuje tvrzení, že náboženství se zrodilo ze strachu. Strach ale není prvotním pocitem člověka. Jeho prvotním pocitem je přitažlivost. Strach přichází až posléze jako odraz nebezpečí toho, že přitažlivost nepřetrvá. Religiozita je potvrzení přitažlivosti, odpověď na volání. Neexistuje nic adekvátnějšího, vlastnějšího podstatě člověka, než je její podřízenost prvotní závislosti. Podstatou člověka je být stvořen k obrazu Božímu. První intuicí je úžas nad daným a nad vlastním já jakožto součástí daného, existujícího. Nejdřív je člověk uchvácen a teprve pak si všímá sám sebe – v tom má svůj počátek pojetí života jako daru. Poté si člověk uvědomí, že uvnitř reality, která ho obklopuje, existuje určitý řád, že tato realita je kosmická (z řeckého kosmos – řád). Člověk je schopen vnímat krásu této reality a zároveň si též uvědomovat, že funguje podle určitého principu, který je pro něho příznivý. Giussani mluví o prozřetelné realitě.⁸⁸ Ve chvíli, kdy je člověk probuzen realitou, její přitažlivostí a úžasem, pociťuje radost a vděčnost za to, že tato realita je pro něj prospěšná a prozřetelná. Zároveň nemůže

⁸⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 139.

⁸⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 144.

popřít to, co se jeví jako nejočividnější ze všeho, a sice že se sám neutváří, že existuje, aniž by se sám utvářel. Giussani mluví o závislosti lidského já,⁸⁹ o tušení oné tajemné přítomnosti, která umožňuje konzistenci každého okamžiku existence: „*Tu che mi fai è perciò quello che la tradizione religiosa chiama Dio, è ciò che è più di me, è ciò che è più di me stesso, è ciò per cui io sono.*“⁹⁰

Jestliže tedy veškeré kroky člověka směřují k pokoji a radosti, vedou k hledání Boha, tj. Toho, který je nevyčerpatelnou konzistencí lidského života. Zkušenost lidského já s sebou nese poznání dobra a zla. Závěrem Giussani říká, že podmínkou pro to, aby byl člověk trvale a opravdově náboženský, je nepřestávat intenzivně žít realitu a žít ji bez předsudků.⁹¹

2.3.11. Jedenáctá kapitola: Zkušenost znamení

V této kapitole Giussani pojednává nejprve o zkušenosti provokace.⁹² Úžas, o kterém se již hovořilo v předchozích kapitolách, vytváří zkušenost provokace. Pokud člověk pozorně sleduje realitu, má před sebou cosi, co jej provokuje (motivuje) k otevřenějšímu postoji. Díváme-li se na moře, zemi, oblohu a vše, co se na ní pohybuje, nezůstáváme neteční, jsme povzbuzeni, pohnuti tím, co vidíme, a toto uvedení do pohybu je hledáním jiného. Odkaz k něčemu jinému Giussani nazývá znaméním.⁹³ Znamení je reálná zkušenost, která člověka odkazuje k jinému. Znamení je realita, jejímž smyslem je jiná realita. To, co vnímáme, nabývá svého významu tím, že nás přivádí k něčemu jinému. Metoda, pomocí níž nás příroda volá k něčemu, co je za jejím obzorem, je metoda znamení.⁹⁴

Tváří v tvář fenoménu znamení by bylo iracionální popírat existenci tohoto jiného. Analogicky by proto nebylo lidské přistupovat k realitě světa tak, že by se

⁸⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 146.

⁹⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 147. V překladu: „*Ty, který mě tvoříš, označuje to, co náboženská tradice nazývá Bohem, to, co je větší než já, co je více mnou, než jsem já sám, to, díky čemu existuji*“ (GIUSSANI, Luigi. *Náboženský smysl*, s. 161).

⁹¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 150–151.

⁹² GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 153.

⁹³ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 155.

⁹⁴ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 155.

schopnosti člověka zastavily před hledáním jiného. Základní potřeby⁹⁵ člověka jsou neustálé pokusy hledání odpovědi na otázky „Proč?“ a „Jak?“.

Zásadním požadavkem je potřeba pravdy, tj. potřeba významu věcí a existence. Dalším požadavkem je potřeba spravedlnosti. Je to touha, která se ztotožňuje s člověkem, s osobou. Bez perspektivy vnímání něčeho mimo tento svět není spravedlnost možná. Třetí kategorií je požadavek štěstí, tedy naplnění sebe sama. Čtvrtý požadavek je potřeba lásky.

Potřeby utvářející lidskou existenci naznačují, že je zde cosi mimo ně – něco, co je jejich smyslem a jejich cílem. Pohled na trvalé střetávání vědomí člověka s realitou, který by blokoval dynamiku znamení a potlačoval odkaz utvářející srdce lidské zkušenosti, by zabíjel v člověku lidskost, nepatřičně by brzdil dynamiku života. Funguje-li svět v střetávání s člověkem jako znamení, popisuje to Giussani tak, že svět „odkazuje“ k čemusi Jinému, odkazuje k „Bohu“, jako znamení odkazuje k tomu, čeho je znaméním. Giussani mluví o „Ty“ jako o nejvyšším znamení.⁹⁶ V závěru této kapitoly pojednává Giussani o objevu rozumu.⁹⁷ Věrnost vlastnímu rozumu nutí člověka připustit existenci nepochopitelného, tajemství. Tajemství není omezením rozumu, ale největším objevem, který může rozum učinit, objevem existence čehosi nesouměřitelného se sebou samým.

2.3.12. Dvanáctá kapitola: Dobrodružství interpretace

Povaha rozumu (chápaní existence) ze své důslednosti nutí samotný rozum připustit existenci něčeho nepochopitelného, co je zásadně mimo veškerou možnost chápání a měření. Dobrodružství rozumu dosahuje svého vrcholu v okamžiku, kdy rozum tuší existenci konečného vysvětlení v podobě čehosi pro něj nedosažitelného – v tajemství.

Rozum potvrzuje existenci posledního završujícího elementu, neznámého quid, „neznámého Boha“. Giussani zdůrazňuje zapojení důležitého faktoru, a sice svobody⁹⁸ člověka. Prostřednictvím svobody se určení, smysl a cíl mohou stát odpovědí na otázky člověka. Svoboda vstupuje do hry při interpretaci znamení. Giussani mluví o světu jako

⁹⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 156.

⁹⁶ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 160.

⁹⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 162.

⁹⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 168.

o podobnosti.⁹⁹ Jestliže je člověk „morální“, tj. jestliže zaujímá prvotní postoj, ve kterém jej Bůh stvořil, tedy postoj otevřenosti vůči realitě, pak chápe, nebo také hledá, a tedy se ptá. Jestliže však tento postoj nezaujímá, jestliže ho blokuje jeho vlastní předsudky, pak je v tomto smyslu „nemorální“ a pochopit nemůže. A právě v tom spočívá drama svobody v životě člověka.

2.3.13. Třináctá kapitola: Výchova ke svobodě

V této kapitole Giussani mluví o demonstrativní metodě, která využívá znamení a ve které je respektována svoboda (člověka). Giussani pojednává o výchově ke svobodě jako o výchově k odpovědnosti.¹⁰⁰ Jestliže realita odkazuje člověka k něčemu mimo ni, tj. k něčemu jinému, výchova ke svobodě pak odpovídá výchově k odpovědnosti. Tato výchova předpokládá výchovu k pozornosti a ke schopnosti přijímat. Výchova k pozornosti zajišťuje správný způsob přistupování k realitě. Člověk musí být otevřený, svobodný, bez předsudků a brát v úvahu všechny aspekty. Měl by být také schopen přijímat nabídku v její plnosti, vědomě přijímat vše, s čím se setkává. Výchova ke svobodě vede člověka k zaujetí správného postoje vůči realitě. Správným postojem je postoj očekávání jako otázky a je to postoj vůči realitě pozitivní. Zvědavost dítěte i dospělého je plná pozitivního souhlasu. Tato zvědavost je prvotní sympatií vůči bytí a realitě. Pochybovačný postoj činí člověka neschopným jednat, ale výchova ke svobodě je výchovou k pozitivnímu přístupu vůči realitě, ke schopnosti mít jistotu. Giussani však zmiňuje také určitou obtíž člověka při interpretaci tajemného jména, na které odkazuje veškerá realita. Tato těžkost uznat existenci Boha nespočívá v absenci argumentů, ale v rozporu mezi rozumem a afektivitou (citovostí), mezi rozumem a vůlí. Giussani mluví o zkušenosti rizika.¹⁰¹ Člověku chybí energie důslednosti, s níž by přilnul k tomu, co mu rozum ukazuje. Pocit rizika se pak objevuje v míře, v níž se určitá záležitost dotýká významu vlastní existence člověka. Čím více se nějaká skutečnost dotýká smyslu života, tím je tato zkušenost iracionálního rozdělení pravděpodobnější. Existuje metoda, která nám je schopna dodat energii svobody a která nám pomáhá přenést se přes strach z rizika. Touto metodou je podle Giussaniho využívání fenoménu

⁹⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 171.

¹⁰⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 175.

¹⁰¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 179.

komunity.¹⁰² Pouze zkušenost života a sdílení v komunitě činí člověka dostatečně schopným překonat zkušenost rizika. Tato dimenze je podmínkou uplatnění svobody, osobního rozhodnutí.

Opravdové drama vztahu mezi člověkem a Bohem, prostřednictvím znamená kosmu a znamením zkušenosti, nespočívá v křehkosti argumentů, neboť pádným argumentem je celý svět. Neexistuje pohled člověka na realitu, aniž by pocítil provokaci perspektivy, která ho přesahuje. Opravdové drama spočívá ve vůli, která musí přilnout k očividné skutečnosti. Dramatičnost je definována tím, co nazýváme rizikem. Člověk prožívá zkušenost rizika. Ačkoliv stojíme tváří v tvář argumentům, jako bychom neměli sílu se pohnout, jako bychom potřebovali dodatečnou energii a vůli, energii svobody, neboť svoboda je schopnost přilnout k bytí. A tato energie svobody se vyskytuje tam, kde jedinec žije v komunitě.

2.3.14. Čtrnáctá kapitola: Energie rozumu směřuje ke vstupu do neznáma

Základní povahou rozumu je vztah k nekonečnu, který se projevuje jako potřeba vysvětlení všeho. Rozum je podle Giussaniho ze své povahy nucen připustit existenci nepochopitelného, avšak i tehdy je stravován touhou po poznání neznámého. Giussani říká, že právě směřování do tohoto neznáma definuje energii rozumu. Jde o jakousi hnací sílu rozumu.¹⁰³ Veškeré směřování člověka, veškeré pokusy této činorodé síly, která nás vrhá z pohybu do pohybu, je touhou po poznání Boha. Tento existenciální postoj rozumu Giussani označuje za závratný.¹⁰⁴ Dále Giussani mluví o netrpělivosti rozumu.¹⁰⁵ Rozum se nehodlá přimknout k jedinému znamení, jehož prostřednictvím je možno sledovat Neznámo. Člověk má tendenci nárokovat si definici globálního smyslu, a tak nutně musí upadnout do zdůrazňování vlastního hlediska. Celek tedy definuje prostřednictvím jeho částí, detailů, které jsou povyšovány na definici celku v jeho plnosti.

Omyl spočívá v tom, že člověk ztotožní svůj smysl života s něčím, co je mu pochopitelné. Omezuje svůj pohled pouze na jeden z aspektů své existence, na jediný z celé řady aspektů své zkušenosti. Giussani se vrací k problému vymezení rozumu,

¹⁰² GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 182.

¹⁰³ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 185.

¹⁰⁴ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 188.

¹⁰⁵ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 189.

k tomu, zda je rozum prostředím reality nebo průchod k realitě. Rozum se jeví zkušenosti člověka jako oko široce otevřené vůči realitě, ale konečným smyslem všeho je podle Giussaniho tajemství. Za nárokováním si práva na definici všeho stojí nárokování si práva být jako Bůh. Bible tuto část, která je pro rozum vysvětlením všeho, označuje jako modlu.¹⁰⁶ Závěr této kapitoly shrnuje, že svět je znamením a že realita odkazuje k jiné realitě. Má-li rozum zůstat věrný tomuto volání a své povaze, je nucen připustit existenci něčeho, co je nade vším, co vše vysvětluje.¹⁰⁷

Realita je znamením, které probouzí religiozitu. Člověk má ale ze své podstaty sklon k tomu, aby toto znamení interpretoval špatně (tj. nevyzrálé a netrpělivě).

2.3.15. Patnáctá kapitola: Hypotéza zjevení – podmínky její přijatelnosti

Podle Giussaniho je naší povaze vlastní touha po pravdě a naplnění, tedy potřeba štěstí. Veškeré jednání člověka je poháněno touto naléhavostí, která jej utváří. I když člověk dospěje k nejzazším hranicím vlastní životní zkušenosti, stále nenachází, co hledal, a zdánlivá hradba smrti to potvrzuje. Přesto náš rozum, naše lidství tuší odpověď. Tuší, že tento nejzazší význam, tato naprostá závislost má svůj referenční bod, přestože se tento bod vyskytuje kdesi „nahore“, „zoufale“ mimo nás. Je transcendentní, absolutní, není vázán na čas a prostor ani na žádné měřítko rozumu, fantazie nebo představivosti, které bychom mohli použít.¹⁰⁸

Jak ale toto neznámo zjevuje člověku svou vůli? Jak mu sděluje plán, který zajišťuje smysl všeho? K tomuto sdělení dochází prostřednictvím zdánlivě nahodilých okolností, banálních podmínek, kterými je člověk v každé chvíli své existence určován. Giussani mluví o tzv. hypotéze zjevení.¹⁰⁹ Slovo zjevení má však podle Giussaniho širší význam: svět je tímto zjevením Boha, zjevením tajemství. Realita je znamením, jehož interpretace umožňuje, aby člověk pochopil existenci tajemství. V tomto smyslu je svět ve své struktuře zjevením Boha: Jde o interpretaci dynamiky věcí ve vztahu k člověku a právě ta vede člověka k vnímání přítomnosti „Onoho světa“. Avšak „zjevení“ ve vlastním slova smyslu není označení pro interpretace reality uskutečňované člověkem při hledání jejího významu. Jedná se o možnou reálnou skutečnost, eventuální

¹⁰⁶ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 192.

¹⁰⁷ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 195.

¹⁰⁸ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 199.

¹⁰⁹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 201.

historickou událost. Skutečnost, kterou můžeme uznat i neuznat.¹¹⁰ Novozákonní Jidáš ji neuznal – a stejně tak i mnoho dalších, kteří se s ní setkali.

Člověk touží po zjevení Boha, který vstoupí do dějin lidí. Toto je velkolepá hypotéza, toto je zjevení v užším slova smyslu: Sebeodhalení tajemství prostřednictvím faktoru dějin, s nímž se, v případě křesťanství, ztotožňuje.¹¹¹ Tato hypotéza je možná. Na Mariinu otázku: „Jak se to může stát?“ anděl odpovídá: „... u Boha není nic nemožného“ (Lk 1, 34–37). Giussani říká, že tato hypotéza je zároveň nesmírně příznivá, protože je v souladu s touhou člověka a odpovídá jeho srdci.

Hypotéza zjevení je pro člověka přijatelná jen za splnění dvou podmínek: (a) musí být srozumitelná, tj. zjevení musí být přeloženo do termínů nám srozumitelných, jinak jako by pro nás neexistovalo, (b) navzdory srozumitelnosti nemůže být zjevení nic jiného než prohloubení tajemství, protože jinak by se Bůh mohl stát modlou.¹¹²

V závěru knihy Giussani říká, že hypotéza zjevení nemůže být zničena nějakým předsudkem nebo předem danou možností. Pokládá totiž skutečnou otázku, vůči níž je povaha srdce člověka prvotně otevřena. Pro dobrý život člověka je podle něj nutné, aby toto otevření zůstalo určujícím. Určení „náboženského smyslu“ je s ním totiž zcela spjato.

¹¹⁰ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 202.

¹¹¹ GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 202.

¹¹² GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo*, s. 203–204.

3. Svědectví

Abych ověřila v praxi, zda se kniha *Il senso religioso* může stát pomůckou na cestě víry i v našem českém prostředí, zařadila jsem do této části bakalářské práce výsledky malého dotazníku, který jsem pro tyto účely připravila.

Dotazník se skládá ze dvou otázek, které jsem položila skupině devatenácti respondentů z mého okolí, kteří tuto knihu četli. Ankety se zúčastnili muži i ženy, odlišného věku, vzdělání a nejrůznějších profesí. Dotazník proběhl písemnou formou, korespondenčně prostřednictvím e-mailů. Otázky jsem položila dvě a byly tohoto znění: (1) Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak? (2) Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

SIMONE BABUIN, pracovník Fyzikálního ústavu Akademie věd ČR, 37 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Ano, pomohla mi, ale postupně, ne hned, když jsem ji četl. Konkrétně to byl návrat k jejímu obsahu, k němuž (mne) odkazovala nabídka hnutí CL, který mi pomohl při hledání smyslu života, a to ve dvou aspektech, které nyní popíšu. Když jsem text četl poprvé, měl jsem k němu postoj velmi dialektický a konfliktní, který mi neumožnil čerpat z něj plody hned.

a. Návrat k realismu jakožto správnému postoji inteligence člověka vůči realitě.

První část knihy obhajuje realismus jako filosofický a existenciální (životní) postoj. Tento text mi umožnil znovu získat zájem o realismus a respekt vůči němu, v opozici k jiným postojům, skepticismu a idealismu. Ačkoli obrana realismu není podle mého názoru v knize vedena přísně filosoficky, stačila k tomu, aby ve mně vzbudila zájem o něj a důvěru vůči němu jak v intelektuální, tak v existenciální (životní) rovině, přičemž obě tyto roviny se v posledku musí propojit. Tento text mne tedy znovu přivedl k velké tradici katolické filosofie, která je podivuhodnou syntézou klasických

metafyzických intuicí a křesťanského personalismu, především k sv. Tomášovi, který je pro dona Giussaniho základním odkazem, a já jsem znovu objevil její adekvátnost i její krásu. Realita (věci a události) je strukturována tak, že je lidským rozumem poznatelná. To je rozhodující. Poznatelná ne ve smyslu, že člověk je schopen pochopit každý její detail, ale ve smyslu, že je schopen ji chápat jako znamení, jako ukazatel k jejímu základu, kterým je tajemství bytí, tedy Bůh. Závěrem tohoto prvního bodu tedy je, že *Náboženský smysl* mi pomohl pojímat realitu jako něco pozitivně poznatelného ve smyslu ukazatele k základu, což pro mne znamená velmi důležitý krok ve vztahu k hledání smyslu života.

b. Vymezení nekonečné touhy po naplnění člověka, a tedy všech lidí, a tedy pochopení člověka jako ve své podstatě stvořeného k hledání Boha.

Text mi postupně pomohl definitivně a přesvědčivě zhodnotit (posoudit) člověka jako zvláštní bytost (součást) stvoření, jako zvláštnost (singularitu) reality vybavenou sebeuvědoměním a svobodou, která prožívá současně omezení plynoucí z toho, že je bytostí zvláštní a nedokonalou, a současně velikost touhy po nekonečném naplnění. Toto vidění člověka na jedné straně dává za pravdu dramatu života, kterým je bolestná touha v očekávání svého naplnění, na straně druhé člověka podněcuje k hledání adekvátní odpovědi: člověk, který je omezen konkrétním (detailem), a přitom touží po univerzálním (celku), potřebuje odpověď vnímatelnou v konkrétním (detailu), která ale vede k univerzálnímu (celku): touto odpovědí je Ježíš Kristus. Text skutečně připravuje půdu pro následující svazek trilogie *Cesty*, který pojednává o Ježíšovi. *Náboženský smysl* mi tedy pomohl lépe pochopit, kdo je člověk, po čem touží a jakou adekvátní odpověď má k dispozici – tyto body plně ohraničují otázku hledání „smyslu života“.¹¹³

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

V míře, ve které text pracuje s lidskou a univerzální dimenzí směřování člověka k tajemství a k základu bytí, mi pomohl více v obecnější rovině pochopení smyslu života. Jak jsem popsal výše, spíše než ve speciálnější rovině katolické víry, i když jsou

¹¹³ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

přirozeně tyto dvě roviny hluboce propojeny. Řekl bych ale, že důraz se posouval od „smyslu života“ k „víře“ postupně, s dalšími svazky *Cesty*, tedy s knihami o Ježíšovi a církvi. *Náboženský smysl* mi ve vztahu k víře pomohl v tom smyslu, že klade základy, tj. ukazuje základní přednáboženské otázky člověka, které ve víře nalézají odpověď. Pomoc tedy spočívá v zařazení mé víry do kontextu lidského dobrodružství. Je to ale zařazení ex post: text mi nepomohl konkrétně, a není k tomu ani určen, ve specifických otázkách katolické víry. K tomu jsou určeny právě dva texty následující.¹¹⁴

ANDREA BARBERO, katolický kněz, 42 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

(a) Poprvé jsem *Náboženský smysl* četl, když mi bylo 19 let. Díky této knize jsem našel metodu, jak poznávat sám sebe a realitu, se kterou jsem se každodenně střetával. Díky ní jsem si rovněž uvědomil otázky, které jsou přítomny v každém člověku, ale především jsem našel metodu, jak je interpretovat. Kniha mi na jedné straně pomohla vzít vážně otázky, které jsem si kladl ohledně smyslu života, a to tím, že je umístila nejen do subjektivního rámce mé psychologie, ale že mi ukázala racionální objektivitu těchto základních otázek mého srdce a zároveň i hypotézu odpovědi na tyto otázky.

(b) Objev „srdce“, které není redukováno na místo emocí, nýbrž je centrem života, kde si rozum a cit navzájem pomáhají.¹¹⁵

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Náboženský smysl byl z hlediska víry v mém životě zásadní, protože mi objasnil nejhlubší otázky v mém nitru a zároveň mi ukázal, že odpovědí na ně je víra, a to s jasností, bez níž by víra můj život nezaujala. Víra může zaujmout člověka jedině tehdy, když má co do činění s tím, co ho zajímá nejvíce, a mým největším zájmem bylo, abych našel odpověď na ony základní otázky, které mne pálily v mém nitru. Víra mne

¹¹⁴ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

¹¹⁵ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

začala zajímat právě díky *Náboženskému smyslu*, protože jsem viděl, že víra není něco, co by bylo k životu pouze připojeno a ve skutečnosti s ním nemělo nic společného. Zaregistrování otázky (náboženský smysl) souviselo s vnímáním odpovědi (víra) jako něčeho krásného a fascinujícího.¹¹⁶

JIŘÍ BAROŠ, politolog a právník, 33 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života?

A pokud ano, jak?

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Ač je součástí mého zaměstnání – výuce na vysoké škole – četba různých odborných knih, uvědomuji si velice dobře, že jakákoliv kniha může být jen a pouze tu lepším a tu horším nástrojem v hledání smyslu reality a života člověka. Jako pouhý nástroj musí být také posuzována: smysl života nespočívá rozhodně v četbě knih a knihy by se neměly stát prostředkem k útěku z člověka nenaplnění v životě, jak se to bohužel některým vášnivým čtenářům (ne ovšem především kvůli jejich vášnivosti) může stát. Přesto nelze význam knih podceňovat: zcela evidentně existují knihy, které člověku pomohou mimořádným způsobem osvětlit realitu či nějakou její část, a to tak, že po jejich přečtení nezůstává nezměněn, ale naopak se stává jakoby novým člověkem. Budu-li upřímný, kniha *Náboženský smysl* byla nejprve jednou z mnoha knih mezi ostatními. Na začátku mého univerzitního života, kdy jsem se s ní poprvé seznámil, byla jednou z mnoha desítek knih, které jsem ve svém zápalu přečetl. Udělal jsem si z ní pár výpisků (snad by bylo možné je i dohledat), což svědčí o tom, že mne určitým způsobem zaujala. Tato kniha se pro mě stala mimořádnou až díky způsobu čtení, který jsem objevil na škole komunity a který – jak jsem později pochopil – navazuje na dlouhou tradici toho, jak se četli knihy v církvi. Jinak řečeno knihu *Náboženský smysl* nemohu ve svém životě oddělovat od setkání s hnutím Comunione e Liberazione. Díky účasti na životě hnutí jsem se zásadním způsobem osvobodil (byť nikdy ne definitivně) od příliš „intelektuálního“ přístupu k životu, od přístupu vnějšího a nezúčastněného pozorovatele, který spíše vše analyzuje, ovšem sám nutně není v realitě aktérem,

¹¹⁶ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

protože se do života naplno neopře a pak také není vůbec schopen o své zkušenosti vykládat, ale ihned radši utíká k „objektivní“ analýze. Ze své zkušenosti ovšem vím, že ta často jen zakrývá duševní prázdnotu a obrovské nenaplnění. Společné čtení knihy *Náboženský smysl* mi umožnilo vrátit se k těm nejzákladnějším otázkám, co člověk má; nereagovat na ně cynicky, což je dnes tak běžné, neboť se to pro svou jednoduchost tak snadno nabízí. To předchozí mlčení o těchto otázkách, ta neschopnost své nejhlubší touhy vyjádřit slovem a uchopit rozumem byly přitom tak svazující! Kniha *Náboženský smysl*, kterou jsem začal číst ve společnosti nejbližších přátel, byla proto pro mne nástrojem osvobození, které umožnilo, abych si explicitně ty nejzákladnější otázky vůbec začal klást, a tak se hlouběji vrátil k vlastnímu já a k tomu jak žít. V tomto smyslu byla nesmírnou pomocí při hledání smyslu života. Skrže setkání s hnutím mohly tyto základní otázky vyplynout na povrch. A zato jsem nesmírně vděčný.

Tím se dostávám k další části své odpovědi: skrže život v hnutí *„moje srdce našlo to, co vždy chtělo najít: našel jsem Krista tím, že jsem součástí křesťanského společenství. Církev již pro mě není abstraktní a pomyslná, již to nejsou jen kněží a biskupové, ale jsem to též já a moji přátelé a cítím se též zodpovědný za církev, jejíž jsem součástí. Navíc, poprvé ve svém životě, se snažím brát vážně poselství Ježíše v jeho celistvosti – samozřejmě, že často selhávám, jsem si toho vědom, v mnoha chvílích váhám, či nevím přesně, co bych měl dělat a jak bych to měl dělat. Jinak řečeno, nesnažím se již vybírat z tohoto poselství to, co se mi hodí, což ale není vždy snadné...“*¹¹⁷ Myslím, že ani teď, po mnoha letech, není nic, co bych na těchto formulacích měnil. Kniha *Náboženský smysl* byla velkou pomocí k této otevřenosti hypotéze zjevení a kdykoliv se k ní vrátím, umožňuje mi tuto otevřenost si uchovat a nerezignovat na velikost tužeb svého srdce tím, že bych se snad spokojil s nějakou částečnou odpovědí, která zjevně nemůže odpovědět na velkou otázku „quid animo satis?“. Právě pro toto radikální směřování k nějakému velkému tajemnému X, k němuž směřují otázky člověka, si této knihy tak vážím. Giussani v ní navíc skvěle ukazuje, že připustit možnost existence tajemství je aktem věrnosti vlastnímu rozumu. A hnutí jsem vděčný zato, že jsem díky němu mohl konkrétně poznat, že se Bůh stal člověkem, a tím na tyto otázky odpověděl.

¹¹⁷ BAROŠ, Jiří. Svědectví.

MARCO BASILE, katolický kněz, 36 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Těžko odpovědět. Ne přímo kniha, ale komunita, která se zrodila okolo Luigiho Giussaniho, mi pomohla najít smysl života. Bez této komunity bych si knihu nikdy nepřečetl. A i kdybych si ji přečetl, nepochopil bych ji a moc by mi nepomohla. Ale v rámci přímého či nepřímého vztahu k Giussanimu se pro mě každé slovo knihy stalo drahocenným. Tři předmluvy jsou pro mě metodou, s níž přistupuji k životu. Giussani mi pomohl hledat smysl života v konkrétní realitě, skrze zkušenost; tento smysl života by měl aktivovat veškerou energii mého rozumu; tento smysl života musí být milován, mezi objektivním poznáním a láskou není rozpor. Giussani mi především pomohl získat jistotu, že tento smysl existuje. Vše, co je v nás, se rodí z reality: zjednodušeně je možno říci, že zuby se rodí ze skutečnosti, že existuje jídlo; oči ze skutečnosti, že existuje světlo; náboženský smysl ze skutečnosti, že existuje Bůh. Náboženský smysl nevytváří odpověď, naopak odpověď vytváří náboženský smysl. Bez Boha by náboženský smysl neměl důvod existovat. Dále mi kniha pomáhá objevit mnoho souputníků na cestě hledání smyslu. A konečně mi jasně ukazuje mou neschopnost najít smysl sám a činí mne tak pokorným a potřebným.¹¹⁸

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

I zde platí začátek odpovědi na první otázku. Všechny kapitoly jsou pro mou víru velice důležité, počítaje třemi předmluvami přes vysvětlení pojmu náboženský smysl, jeho redukování („polemický“ tón Giussaniho je nejsympatičtější aspekt knihy) až ke kapitole o svobodě. Snad nejvíce však mé víře pomáhá kapitola 10, protože mi umožňuje prožívat každý okamžik jako dialog s Někým, kdo mne utváří, s Kristem, který je se mnou tady a teď. Dále i kapitoly 11 a 12, protože mi ukazují, jak vše je znamením Něčeho, a že tedy tento dialog s Bohem není dialogem vnitřním, ale je to dialog, do něhož vstupují všechny události, všichni lidé, všechny věci, které mne

¹¹⁸ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

obklopují. A konečně, rozhodující jsou pro mne poslední dvě kapitoly, neboť mi ukazují slabost mých sil. Právě z těchto kapitol se rodí ještě větší láska ke Kristu, protože On přišel pomoci této mé slabosti a stal se člověkem. Bez kapitoly 10 by Bůh nebyl každodenní součástí života, bez kapitol 14 a 15 by má láska a vděčnost vůči Němu byly mnohem menší.¹¹⁹

ALFONS BENEŠ, technik, 50 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Dočetl jsem knížku *Náboženský smysl* Luigiho Giussaniho. Kdyby mi ji přidělili jako doporučenou nebo povinnou četbu v rámci rychlokurzu filosofie během jednoho semestru – snad by přinesla větší zaujetí, rozšíření obzoru, a tedy větší užitek. Po přečtení si právě myslím, že knížka je určena pro vysokoškolské studenty křesťanských věd a filosofie. Poněkud složitě a zdlouhavě jsou v prvních kapitolách (předmluvách) vyloženy zásadní předpoklady lidského, zejména křesťanského poznávání. Souhlasím s nutností realismu, vhodným přístupem a kritickým hodnocením během zpracování podnětů okolního prostředí. To samozřejmě vyžaduje energii, často až asketickou. Líbí se mi vyzdvižení role citu a zdůraznění, že rozumné není jen to, co je exaktně dokazatelné. Varovné a užitečné je pojednání o možném uklouznutí v poznání Boha k modle. Tedy v hodnocení přínosu zmíněné publikace pro mou osobní víru podtrhuji souznění (potvrzení) již nastoupené cesty spíše než nové a zásadní ovlivnění. Svět je znamení, říká správně závěr kapitoly 14. Kniha se loučí hypotézou zjevení a mne by zajímalo praktické pojednání o Kristově zjevení.

¹¹⁹ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

TOMÁŠ HOLUB, duchovní, 48 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Jestliže je zadaným kritériem pro hodnocení této knihy její použitelnost v preevangelizační pastoraci, pak jsem nucen knihu hodnotit jako velmi málo použitelnou. A to z následujících důvodů:

- (1) Samotná materie je pro pochopení intelektuálně velmi náročná;
- (2) zároveň právě intelektuální pochopení je hlavní argumentační síla knihy;
- (3) filosofické argumenty někdy předkládají určitá tvrzení jako axiomatická, přičemž současný stav filosofického myšlení tento postoj nesdílí;
- (4) motivační síla racionálního důkazu je v současné době pro významnou část mladší generace oproti minulým generacím značně snížena;
- (5) vztahový charakter zjevení hraje pouze sekundární roli.

Výše zmíněné je však zcela pochopitelné, jestliže přijmeme, že daná kniha je souhrnem vysokoškolských přednášek autora, které vznikaly v padesátých a šedesátých letech minulého století.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Nemohu říci, že mne obohatila v mém prožívání víry. Důvodem je již výše zmíněné: pro moji cestu víry zde chybí vztahový a dialogický akcent. V čem mne však obohatila myšlenkově, je výborná argumentace a možné redukce v myšlení, které znemožňují plně se po náboženském rozměru ptát. A pak celkové velmi široké použití bohaté škály evropského myšlenkového světa, jež na první pohled není spojen s náboženským hledáním.

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Ano, velmi pomohla. Když jsem přišel do hnutí, byla to kniha, která se právě četla na škole komunity. Začel jsem se do ní a okamžitě mě celého pohltila až do té míry, že jsem si některé kapitoly četl neustále dokola a pravidelně jsem četl kapitoly napřed oproti tomu, co se zrovna četlo na škole komunity. Kniha mně pomohla v hledání smyslu života tak, že u mě způsobila hoření srdce a zvědavost po smyslu vlastních otázek a odpovědí na ně a smyslu mého života, který byl v té době dost neuspořádaný a divoký. Probudila ve mně zájem jít do hloubky setkání s živým Kristem (konkrétní osobou v lidském těle), které jsem v té době čerstvě učinil právě díky setkání s hnutím *Comunione e Liberazione*, jelikož jsem byl pozván na školu komunity, kterou jsem začal pravidelně navštěvovat, aniž bych si však zároveň plně rozumově uvědomoval význam tohoto setkání pro můj život.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Ano, velmi pomohla. Konečně jsem i díky této knize začal rozumět faktu, že Bůh opravdu existuje, že není člověku nijak vzdálený, že to není žádný „dědeček na obláčku“, ale že je mi naopak velmi blízko a přišel ke mně v konkrétních lidech, v konkrétním společenství hmatatelné církve (hnutí *Comunione e Liberazione*). Začal jsem chápat, že víra má mnoho společného s rozumem a realitou, ve které žijeme, že problém víry stojí a padá na uznání přítomného Krista v mém životě, který vždy jako první přišel ke mně a který za mnou stále znovu a znovu chodí, na uznání setkání s Ním uprostřed přátel z hnutí *Comunione e Liberazione*, na uznání, že po setkání s Kristem je nutné Ho prostřednictvím hnutí následovat, abych mohl pochopit své otázky, abych mohl být opravdu šťastný a žít život naplno, stejně jako to učinili učedníci před dvěma tisíci lety. Líbilo se mně, že Giussani v knize ukazuje na blízké propojení rozumu a víry v kontextu reality, ve které žijeme. Hodně mě provokovalo Giussaniho hodnocení toho, že jediným autentickým náboženským postojem je postoj člověka, který je závislý na

Bohu (religiozita). Tato kniha mně pomohla stát se dospělým křesťanem, neboť i díky ní jsem se později rozhodl přijmout svátost biřmování.

JOSEF JANDA, elektrotechnik (vývoj, konstrukce), 27 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Snažím se být neustále otevřený novým věcem a vždy jsem se rád vzdělával hlavně v oblasti blízké mému oboru (technika). Ke konci studia na vysoké škole jsem si začal uvědomovat určitou nevyváženost zaměření svého zájmu. Bylo mi jasné, že bych měl část svého úsilí přeměřovat do oblasti hledání smyslu svého života. Tím nemyslím nějaké radikální obrácení pojetí své existence, ale spíše začít konat nějaké konkrétní kroky, abych mohl svoji podstatu více poznat. Zanedlouho po tom, co jsem si uvědomil tuto skutečnost, mě oslovil jeden můj přítel s nabídkou setkání se s hnutím *Comunione e Liberazione*. Knihu jsem poznal až po určité době setkávání se ve společenství. Je pro mě tedy neoddelitelně spojena s následováním hnutí, jehož zakladatelem je autor zmíněné knihy. Odpověď na otázku je tedy: ano, kniha mi pomáhá v hledání smyslu života. Pomáhá mi učit se základní kritéria a metody, jak nakonec sám a svobodně hodnotit otázky týkající se smyslu života.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Luigi Giussani dokázal geniálním způsobem demonstrovat, jak pohlížet na víru a náboženství v celistvém pojetí člověka. Pomáhá mi pochopit, že víru není možné redukovat pouze na prchavé city. Každá opravdová lidská zkušenost (tedy i zkušenost víry) je možná pouze tehdy, pokud člověk věci hodnotí na základě vhodných kritérií. Kniha *Náboženský smysl*, stejně jako účast ve hnutí, mi umožňuje vnímat víru jako něco opravdu přítomného a do určité míry i prakticky „uchopitelného“. Uchopitelného v tom smyslu, že mi pomáhá učit se způsob růstu ve víře.

BOŘEK KONEČNÝ, finanční controller, 33 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života?

A pokud ano, jak?

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Kniha Luigiho Giussaniho *Náboženský smysl* byla jedna z prvních, co se četla, když jsem začal chodit na školy komunity před několika lety. Pamatuji si, že jsem si tenkrát myslel, že už všemu rozumím a že je jaksi zbytečné mluvit tolik o základních a nejhlubších touhách a potřebách, tedy o náboženském smyslu, jak ho ve své knize popisuje Luigi Giussani. Dnes si uvědomuji, že i díky této knize se učím pojmenovávat tyto touhy a také hodnotit svůj život, ve smyslu do jaké míry to, co žiji, odpovídá tomu, po čem toužím, respektive v konečném důsledku růst ve vědomí, že člověk je opravdu stvořen k Nekonečnu a že cokoliv je menší, mu nestačí, neudělá ho šťastným. V tomto smyslu mi kniha *Náboženský smysl* pomohla prohloubit, zracionalizovat moji víru, a tedy i při hledání smyslu života. Protože víra pouze sentimentální, redukovaná nemůže člověku stačit odpovědět mu na otázky, které s sebou život přináší.

PAVLA KONEČNÁ, učitelka na 1. stupni ZŠ, 28 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života?

A pokud ano, jak?

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Ano, pomohla, ale zůstala by jen přečtenou a odloženou knihou, kdyby nezůstala otázka, co pro mě znamená „náboženský smysl“. Můj život, často určovaný pocitem dobrým, pocitem špatným, tedy hodnocením na základě pocitu, byl nedostačující. Měla jsem představu o tom, že až najdu stálý pocit dobra, najdu Boha, najdu jakýsi konec cesty. To, co mi *Náboženský smysl* pomohl nebo lépe řečeno pomáhá změnit, je pohled na smysl života. To, co potřebuji každý den, není dobrý pocit nebo to, co si myslím já, že je důležité, ale Bůh sám. Od této chvíle vím, že hledat konec je nerozumné.

Druhou podstatnou změnou tedy bylo nové místo pro rozum. Pomáhá mi angažovat srdce, sebe sama v každém momentu života. Ale co to je angažovat srdce, sebe sama? Znamená to brát vážně svůj život, nežít v představě, ale konfrontovat život s realitou, se skutečnou realitou, ne s představou o realitě. *Náboženský smysl* je pro mě krokem do hloubky života, do neznáma, blíž nekonečnu, je krokem z povrchních představ do zkušenosti reality, kterou musím hodnotit, a tím i prohloubením víry, kterou jsem dostala.

KATEŘINA KOUKALOVÁ, mikrobiolog, 28 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Nedá se říci, že by mi tato kniha pomohla v hledání smyslu života. Dojít ke svému určení – ke Kristu, jsem jako smysl života vnímala již před četbou této knihy. Kniha mi však pomohla identifikovat klíčové momenty v okolnostech každodenního života (jít k podstatě toho, co žiju). Tyto momenty pak začínám vnímat jako problém, tzn. záležitost, kterou se má smysl zabývat. Pomohla mi také pochopit, jak se mnoho okolností každodenního života vztahuje ke smyslu života a dala mi odpovědi na mnoho otázek, kterými jsem si pravdivost o mojí hypotéze smyslu života mohla ověřit. Kniha jasně ukazuje, že důležitým aspektem při hledání a ověřování smyslu všeho je společenství. Efekt pochopení vztahu mnohých okolností každodenního života u mě nastal především díky častým praktickým příkladům ze života. Do textu jsou začleněny jak příběhy ze života, tak úryvky z Bible, které geniálně dokreslují význam textu a pomáhají mi jej správně aplikovat v mém životě, v mém ověřování smyslu života.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Kniha mi pomohla více přináležet Kristu, a to proto, že čím více člověk chápe, co se kolem něj děje, je schopen vidět Boží přítomnost a Boží znamení, a tím pádem může více spolupracovat na Božím díle. Bez angažovanosti v realitě nelze přináležet, ověřovat, věřit. Tato kniha je pro mě základním a konkrétním vodítkem, jak se při žití

v běžné mentalitě může člověk zdravě angažovat při svém neustálém obracení a při obracení ostatních lidí, věřících i nevěřících.

JÁN KUBUŠEK, manažer obchodní firmy, 33 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Nepomohla mi přímo v hledání smyslu života. Pomohla mi překonat relativismus a subjektivismus, které jsem měl v sobě, tj. v důsledku nemožnost a neschopnost sdílet s druhými nezákladnější otázky života, tedy i po jeho smyslu a po štěstí člověka. Pomohla mi uvědomit si, že všichni lidé mají stejné srdce, ve smyslu že sdílí stejné základní touhy, a to mi umožnilo začít vést s druhými dialog o podstatných věcech. Toto otevření očí, ke kterému přispěla kniha *Náboženský smysl*, ale které bylo umožněné i setkáním s lidmi z hnutí Comunione e Liberazione ve Španělsku, kteří mi ukazovali, že již našli smysl života a že jsou šťastni. Setkání s těmito lidmi mě dovedlo k následování hnutí a k četbě této knihy, která přispěla k objasnění důvodu štěstí těchto lidí.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Pomohla mi začít používat své srdce správným způsobem, tj. například ho neredukovat podle svých představ anebo podle ideologií, ve kterých jsem vyrůstal, nebo které na mě působí skrze běžnou mentalitu. Pomohla mi otevřít srdce a podívat se na sebe s upřímností a touhou po pravdě. To mě vedlo k znovunalezení víry, kterou jsem na čas ztratil, a k uvědomění si, že s Kristem se můžu setkat již dnes, tady a teď, skrze konkrétní lidi, kteří o něm svědčí. Toto je opravdu osvobozující.

VÍT MACHÁLEK, vysokoškolský pedagog, 45 let

**1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života?
A pokud ano, jak?**

Pomáhá mi prožívat touhu po nekonečnu a uvědomovat si, že nic konečného nemůže smysl života naplnit. S její pomocí mohu lépe poznávat „základní nouzi“ svého lidského bytí, existenciální žízeň, kterou nelze uhasit upínáním se k věcem pomíjivým, ale lze se jí nechat vždy znovu vést k tomu, k čemu proměnlivé skutečnosti odkazují a co je zároveň nekonečně přesahuje.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

To souvisí s první otázkou. Giussani mne učí, že víra nemůže být nereflektovaná, že nelze žít jen náboženskými pocity a prožitky, ale že je třeba otevírat se nekonečnu také rozumem, to znamená duchovní prožitky a každodenní prožitky vůbec vždy znovu hodnotit, promýšlet a zasazovat do celku svého života a jeho směřování k transcenci. Učí mne vyhýbat se nebezpečí modlářství či sejít z cesty za smyslem tím, že jednotlivé zkušenosti mohu vnímat jako součást velké mozaiky hledání a nalézání Boha a neupínat se k jejich dílčím aspektům.

PETRA NOVOTNÁ, vedoucí logistiky, 30 let

**1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života?
A pokud ano, jak?**

Ano. Kniha mi pomohla si vůbec otázku po smyslu života klást, zabývat se jí. Neptala jsem se dřív sama sebe vážně: Co je mé štěstí? Po čem toužím? Co je smysl mého života? Před tím mě ani nenapadlo se těmito otázkami do hloubky zabývat. Jeden z důvodů byl, že jsem neuměla jít do hloubky těchto otázek. K tomu mi pomohla právě metoda dona Giussaniho. Ve své knize rozebírá pojmy rozum a hodnocení. Jako rozumné není bráno jen to, co lze dokázat vědecky a je logické, ale i to, co vědeckou metodou vysvětlit nelze – láska, potřeba štěstí. Kniha dále učí hodnotit to, jak člověk

žije. Tak mi kniha pedagogickým způsobem krůček po krůčku pomohla ukázat, že se dá k víře dospět rozumem a že ve víře v Boha je můj smysl života. Musím zmínit, že knihu jsem četla na školách komunity, kde jsme si navzájem pomáhali v porozumění textů a sdíleli vlastní zkušenosti ve spojitosti s textem. Tak jsem mohla víc pochopit obsah a smysl knihy.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Ano. Víra pro mě přestala být něco abstraktního. Pomohla mi učit se a vnímat, že se dá vyčíst z reality a tak je pro mě víc hmatatelná. Dala mi větší jistotu ve víře tím, že ukazuje, jak se k ní dá dospět rozumem.

STEFANO PASQUERO, katolický kněz, 46 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Na první otázku bych odpověděl, že pro mne čtení knihy *Náboženský smysl* bylo velice důležité zejména ze dvou důvodů:

(I.) Především proto, že pochopení a zvláště úplnost poznání člověka ze strany dona Giussaniho, a tedy přesnost, s jakou ve své knize člověka popisuje, mi pomohly pochopit do hloubky, kdo jsem já. Málokdy jsem slyšel a tím méně četl takové filosoficko-antropologické myšlenky o člověku, které by byly tak úplné, jako u dona Giussaniho. Neříkám to proto, že by v dějinách filosofie a antropologie nebyli jiní velcí myslitelé než don Giussani, ale proto, že don Giussani měl velký význam v tom, že dokázal pochopit a popsat člověka a brát přitom v potaz všechny aspekty, které charakterizují jeho lidství, aniž by určité jediné hledisko absolutizoval.

(II.) Druhý důvod, proč pro mne čtení knihy *Náboženský smysl* bylo důležité, souvisí s prvním: Giussaniho znalost člověka mi pomohla objevit hluboké touhy a požadavky mého srdce, které bych sám mohl objevit jen velmi obtížně. Důkazem toho je, že než jsem poznal dona Giussaniho, jeho dílo a jeho metodu výchovy, neobjevil jsem v sobě

hloubku a naléhavost otázek, požadavků a tužeb, které mám v srdci a které don Giussani jako celek definuje jako *Náboženský smysl*.¹²⁰

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Na druhou otázku bych odpověděl, že kniha *Náboženský smysl* jako taková určitě nepřispěla rozhodujícím způsobem k prohloubení mé víry, protože jsem ve zkušenosti víry vyrůstal a rostl tím, že náležím ke křesťanské komunitě, tedy k církvi, a tím, že následuji živého Krista v církvi. Musím ale upřesnit, že ačkoliv tato kniha sama o sobě nebyla pro mne přímým nástrojem prohloubení zkušenosti víry, každopádně byla a je základním prvkem pro můj život věřícího člověka a katolického kněze. Proč? Především proto, že v *Náboženském smyslu* mi don Giussani pomáhá objevovat, jaká je skutečná definice lidského rozumu a skutečná definice lidské svobody, a tím mne vychovává k tomu, abych měl adekvátní postoj vůči realitě a mohl jí čelit s opravdovou inteligencí a svobodou, a tedy mi pomáhá mít upřímný postoj, otevřený vůči přijetí přítomnosti transcendentna, tedy božského tajemství v mém životě. V tomto smyslu, byť kniha *Náboženský smysl* není knihou křesťanské spirituality či křesťanské dogmatiky, mi pomáhá velmi účinným a přesvědčivým způsobem zaujímat správný postoj vůči zjevení Boha v mém životě.¹²¹

VÍTĚZSLAV PAVLÍK, daňový poradce, 59 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Knihou *Náboženský smysl* mi pomohla při hledání smyslu života už tím, že připomíná, co tím smyslem je. Že totiž člověk je určen pro něco, co ho přesahuje. Nekonečno, tajemství, které my věřící nazýváme Bohem. Mimo to uvádí skutečnosti, které jsem si do doby, než jsem přečetl tuto knihu, buď neuvědomoval, anebo i možná uvědomoval, ale nedokázal je pojmenovat, například elementární zkušenost, tedy potřeby

¹²⁰ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

¹²¹ Z italského přeložil Vítězslav Pavlík.

a požadavky či touhy, které má každý člověk (včetně mne) ve svém srdci a které ho vedou k právě otázkám po smyslu života. Zároveň kniha uvádí i řadu způsobů, jimiž se člověk (opět včetně mne) snaží těmto otázkám vyhnout nebo je potlačit.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Knih *Náboženský smysl* mi pomohla ve víře tím, že jí poskytla oporu v rozumových argumentech. Víra díky tomu už nemusí být založena jen na určitých citech a pocitech, které mohou být často pomíjivé. Rozumové argumenty pro víru je také možno použít při diskusi s lidmi nevěřícími, případně víru hledajícími. Díky této knize jsem si také připomněl, že víra není jen jednou z metod poznání, ale je to metoda pro poznání naprosto zásadní.

MARIE STRATILOVÁ, expert pro mezinárodní vztahy v ČNB, 28 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Jak se to vezme. Ne v hledání jako takovém (jsem od malička vychovávána ve víře a samotné vědomí smyslu mého života pro mě problémem není), ale spíš ve smyslu většího přilnutí ke smyslu života, vpuštění vědomí smyslu do každodenní reality, udržení se na cestě pochopení, že vše, co se mi v životě děje, má ve vztahu k tajemství svůj smysl – viz odpověď na druhou otázku.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho ve víře? A pokud ano, jak?

Opět jak se to vezme. Ano ve víře, že Bůh působí v mém životě a že chce mé dobro. To je něco, s čím neustále bojuji. I když mě realita neustále nádherně překvapuje a dostávám obrovské dary (a nyní již díky větší pozornosti vnímám, že se mi to děje opravdu často), stále mám někdy tendenci stavět se do obranného postoje. Giussaniho slova mi pomohla hodnotit zkušenost setkání s hnutím a především to, abych z této velké zkušenosti vycházela a na jejím základě mohla dělat další kroky. Kniha mi

pomohla pochopit rozpor, který ve svém životě prožívám a vyvolala touhu jej překonat. Jak jsem naznačila již výše, tento rozpor se týká toho, že i když vím, že mě život neustále pozitivně překvapuje a já bych mu měla být co nejvíce otevřená, často bojuji se strachem a někdy i s pochybnostmi o svém štěstí. Uvědomila jsem si, že tato Giussaniho slova si potřebuji stále připomínat.

JANA ŠPITÁLSKÁ, asistentka jednatelky firmy, 32 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl dona Giussaniho* v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

Díky knize otce Giussaniho *Náboženský smysl*, ale také díky celému jeho poselství a odkazu jsem se vrhla na cestu za Někým. Už samotný styl, jakým je kniha psaná, mi pomáhá do mého životního prostoru vpouštět někoho dalšího, což pro mne není úplně jednoduché, ale mám v otce Giussaniho důvěru. Kniha pro svůj obsah a formu nutí člověka, aby hledal „pomoc“ a sdílel ji s někým dalším, s kým snáze dojde k lepšímu pochopení knihy a obsahu. Metoda a především obsah knihy, člověka jednoduše nutí ji sdílet – myslím, že to byl i původní záměr autora.

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl dona Giussaniho* ve víře? A pokud ano, jak?

Tím, že kniha odkazuje na Někoho mimo mne, mi otevírá obzor, ve kterém se učím dívat se na věci/lidi/situace/pojmy kolem sebe i na sebe samu s větší svobodou a mám touhu chápat jejich nevyčerpatelný původ. Jedna z kapitol, která nejvíce přitahovala mou pozornost, byla o Znamení. Je pro mne stále těžké docházet „za“ vnější charakter znamení Někoho jiného. Tím, že mi kniha pomáhá pochopit Tajemství, po kterém toužíme, pak se rodí stále další otázky a v určitém slova smyslu i neklid, který mi ale pomáhá hledat smysl a který má každý zapsaný ve svém srdci jako „vnitřní hlas“ a není možné ho ignorovat. Díky knize a otci Giussanimu jsem dostala „nástroj“, jak dát smysl všemu, co dělám a koho potkávám, přednostně pak dává smysl Lásce, která je hybatelem všeho. Paradoxně je to poklad, který život činí krásnější, ale také o mnoho těžší než bez setkání se s hloubkou a podstatou setkání = smyslu, o kterém píše i otec Giussani ve své knize. Měnila bych? Ne, jen díky a jdu dál... Myslím, že je třeba knihu

číst společně s někým / ve společenství a mluvit o ní, je jednoduché dojít k postoji filosofování, který v tomto případě nepomáhá.

LUCIE VOSTÁLOVÁ, koordinátorka projektové kanceláře, Českomoravská stavební spořitelna, a. s., 33 let

1. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl dona Giussaniho* v hledání smyslu života? A pokud ano, jak?

2. Pomohla Ti kniha *Náboženský smysl dona Giussaniho* ve víře? A pokud ano, jak?

Nevím, zda se dá říct, že mi kniha Luigiho Giussaniho pomohla v hledání smyslu života, protože již před tím, než jsem se poprvé s touto knihou setkala, jsem díky Boží milosti učinila rozhodnutí následovat Krista. To jsem též potvrdila přijetím svátosti biřmování, protože jediné křesťanství odpovídalo tomu, jak jsem chtěla svůj život žít. Na konci střední školy jsem měla možnost se nad smyslem života zamyslet ve slohové práci, která byla přípravou na maturitní práci a v ní jsem mimo jiné napsala toto: „... a proto si trůfám tvrdit, že smyslem mého života je Bůh. Věřím tomu, co učil. (...) Jsem přesvědčena, že život by neměl žádný smysl, kdybych nevěřila v Boha. Nedokážu si představit, že bych žila pro něco jiného. On mi nabízí věčný život. Kdo mi může nabídnout něco víc?“ Byla jsem tedy již tenkrát přesvědčena, že Bůh vede mé kroky a že Mu mohu důvěřovat. S velkým množstvím vět z této knihy jsem se setkala ještě před tím, než jsem ji sama začala číst, a to díky našemu knězi, který z ní s oblibou používal citace k naší výchově. Některé věty tedy znám nazpaměť a věřím, že to nebyla náhoda, že jsem tuto knihu dostala právě od tohoto kněze, který nám s pochopením učení Luigiho Giussaniho pomáhá. Je nutné podotknout, že texty této knihy studujeme společně, protože nám společné studium (škola komunity) pomáhá lépe chápat a hodnotit náš život a rozvíjet tak náš náboženský smysl. Tento text je tedy základem, který ale vyžaduje osobní práci a angažovanost každého z nás. S jistotou ale mohu říci, že mi tato kniha pomáhá prohlubovat můj život víry. Díky ní jsem si mohla uvědomit a utřídit spoustu důležitých věcí týkajících se víry a více porozumět pojmům, které v našem společenství běžně používáme. Pro mne se stala kniha *Náboženský smysl* úvodem do pojmosloví a prohloubením odpovědí na otázky: Co je zkušenost? Co je srdce? Co je to svoboda? Jaký smysl má společenství pro člověka? Jak mohu dojít

k jistotě v životě a svým způsobem, jak mohu pomoci i ostatním tuto jistotu najít? Tato vzácná kniha, která je učebnicí elementárních prvků víry, mě provázela i na počátku mého noviciátu a ráda se k ní vracím, protože poukazuje na to, že každý člověk je stvořen s náboženským smyslem, který ale není automaticky uchopitelný a potřebuje ke svému růstu dobrou „půdu“. A v neposlední řadě také nabízí metodu, jak k tomuto problému, kterým je zkoumání a rozvíjení náboženského smyslu, přistoupit.

4. Pokus o hodnocení

Knihy *Il senso religioso* není teologickým traktátem, který by zpracovával určitou teoretickou problematiku. Jedná se o řadu systematických úvah, které se zrodily z výchovné touhy otce Luigiho Giussaniho předat studentům rozumné důvody pro křesťanství prostřednictvím osobní zkušenosti.

Don Giussani vytušil v tehdejší historickém vývoji společnosti a církve drama možné redukce křesťanství na pouhou vnější praxi, která znamená pro křesťany ztrátu vědomí základů víry a všeho, co víra obsahuje. Bez rozumných, tj. adekvátních důvodů by se víra podle něj zakládala jen na sentimentu. Snahou otce Luigiho po celou dobu jeho výchovného působení bylo vášnivým způsobem vysvětlovat a zdůrazňovat rozumnost křesťanství, tj. předkládat adekvátní důvody víry v Boha. Podle něj mentalita současného střeoevropského člověka bohužel redukuje rozum na soubor kategorií, do kterých se realita musí vměstnat. To, co se nevejde do těchto kategorií, je definováno jako iracionální (nerozumné). Podle Giussaniho zkušenosti a pojetí má rozum schopnost uvědomovat si realitu v plnosti všech jejích faktorů. Rozum se podle něj chová jako oko, které je dokořán otevřené vůči realitě. Rozum je základní požadavek člověka. Je nesmírně důležité, aby byl člověk opravdu nadšený pro způsob jednání, který vyjadřuje a realizuje rozum, aby uplatňoval hodnoty rozumu ve svém konání.

V knize *Il senso religioso* don Luigi Giussani vysvětluje, že pravá podstata racionality a kořen lidského vědomí spočívají v náboženském smyslu člověka. Křesťanství se jeví jako rozumná odpověď na nejhlubší lidskou touhu. Každý člověk touží po konečném (vyčerpávajícím) smyslu, pro který stojí za to žít. V tomto smyslu se ukazuje jako nutnost rozumu pochopit smysl existence a historie. V určitém okamžiku lidský rozum musí uznat Tajemství, tj. tajemství Boha a jen s Boží pomocí je člověk schopen do Tajemství vstupovat a částečně je poznávat. Pouze vlastními silami ale není schopen toto Tajemství poznat.

Tajemství se dává poznat pouze tím, že se zjevuje. Rozum ze své podstaty toto zjevení očekává, ale nedokáže je vlastními silami ovlivnit. Zde končí první díl volné trilogie *Cesta – Náboženský smysl (Il senso religioso)*.

V určitém historickém okamžiku jeden člověk, Ježíš z Nazaretu, nejen že vyjevil tajemství Boha, ale byl s Ním soupodstatný. Čím tato událost začala přitahovat pozornost lidí? Čím oslovil ty, kteří jej začali následovat? Jakým způsobem sděloval

tajemství své osoby? Tyto otázky tvoří obsah druhého dílu trilogie *Cesta – Původ křesťanského nároku (All'origine della pretesa cristiana)*.

A dnes, po dvou tisících let, je možné mít jistotu události Krista? Proč je rozumné přilnout v současné době ke křesťanství? Tyto a další otázky se dotýkají toho, co se nazývá církev. Tato skutečnost, která je prezentována jako pokračování Kristovy události v dějinách, je dnes, stejně jako před dvěma tisíci lety, jedinou metodou jak s jistotou poznat Krista – jde o setkání s lidskou realitou, ve které je On přítomný. Touto problematikou se autor zabývá ve třetím díle trilogie *Cesta – Proč církev (Perché la Chiesa)*.

Všechny tři svazky trilogie mají jediný cíl, a to hlásat pravdu o Bohu a o člověku a ukázat, jak vzniklo křesťanství. Nekladou si za cíl vyčerpat celou skutečnost křesťanství, ale ukázat cestu křesťanské víry, cestu odůvodněnou a rozumnou.

Kniha *Il senso religioso* má ukázat rozumnost (racionálnost) náboženského smyslu, ukázat, že každý člověk má stejné srdce a stejné základní touhy, potřeby a požadavky, jako jsou např. potřeba štěstí, lásky nebo spravedlnosti. Když si člověk neklade otázky po smyslu všeho, otázka víry jako by pro něj neexistovala. Kniha *Il senso religioso* klade tyto otázky do středu zájmu člověka. Náboženský smysl máme všichni, ale metodu můžeme používat špatně.

Kniha *Il senso religioso* začíná trojí předmlouvou, ve které otec Giussani srozumitelným způsobem vysvětluje metodologii práce, která nám může pomoci proniknout do problematiky náboženského smyslu a do způsobu, jakým člověk ze své přirozenosti uvažuje. Nejdůležitějšími částmi knihy jsou první tři předmluvy a kapitola desátá. Desátá kapitola pojednává o tom, jak se rodí existenciální otázky. Někdo by si mohl myslet, že tyto otázky si klade jen ten, kdo pochází z nějaké konkrétní kultury. To však není pravda. Kultura se rodí z otázek a ne naopak! Nejhlubší otázky jsou základem lidského vědomí a rozumu. Člověk si uvědomuje faktory, které ho utvářejí, pozorováním sama sebe v akci, při střetávání se s realitou. Čím více je realita reálnější, tím jsou reálnější i mé otázky. Kniha nám pomáhá objevit podstatu reality.

Jedním z poselství knihy je sdělení, že racionální argumentace je důležitá, protože jinak je náboženský smysl redukován na cit. Giussani říká, že objektivita poznání je možná pouze tehdy, když se rozum a cit používají na správném místě. Pro poznání věcí je zapotřebí rozum i cit. Ve světě technologií je tato kniha velkou provokací.

Don Luigi Giussani představil v knize vývoj svých myšlenek a zkušeností. Kniha *Il senso religioso* nevznikla u stolku v kanceláři, zrodila se z neustálého dialogu autora s mladými lidmi – věřícími i nevěřícími. Knihu nemůžeme číst jako návod k použití. Pouze ten, kdo vstoupí do dialogu, může knihu opravdu pochopit. Text knihy se může zdát čtenáři obtížný, pokud ji čte sám. Obtíž spočívá především v terminologii, kterou don Giussani používá. Některá slova nebo slovní spojení jsou pro středoevropskou mentalitu málo pochopitelná, proto je po četbě zapotřebí dalšího vysvětlení. Ke čtení a hlavně k pochopení této knihy je zapotřebí dialog mezi čtenářem a knihou, ale také dialog mezi čtenářem a dalšími lidmi. Pouze ten, kdo vstoupí do tohoto živého rozhovoru, může knihu správně pochopit. Je zapotřebí komunita lidí, která sdílí poselství této knihy. Za tímto účelem vznikla v jednotlivých společnostech *Comunione e Liberazione* po celém světě tzv. Škola komunity.¹²²

Kniha byla přeložena v době úplných začátků hnutí CL v České republice. Některé termíny byly převedeny do češtiny ne úplně přesným způsobem, jelikož zde neproběhl vysvětlující dialog ve společenství, který by umožnil lépe vystihnout nezvyklou terminologii dona Giussaniho. Proto může český překlad v některých pasážích působit málo srozumitelně.

Giussani ve své knize říká, že k pochopení předmětu musíme použít adekvátní metodu. Touto metodou je bezesporu dialog mezi čtenářem a dalšími lidmi.

¹²² Škola komunity je výchovným nástrojem rozvoje (jako uvědomění a citovosti) zkušenosti setkání s charismatem. Je tvořena čtením a osobní meditací textu, předloženého celému hnutí, po kterém následuje setkání komunity.

5. Závěr

Na počátku své bakalářské práce jsem si stanovila cíl ověřit hypotézu, podle níž se kniha *Il senso religioso* může stát pomůckou na cestě víry, tj. pomůckou těm, kteří hledají odpovědi na otázky týkající se smyslu života a víry v Boha. Oslovila jsem skupinu devatenácti osob, z toho třináct mužů a šest žen ve věku 23–59 let. Všichni dotázaní mají vysokoškolské vzdělání. Každý odpovídal na dvě otázky.

Nejdříve uvedu shrnutí výsledků odpovědí na první otázku, tedy zda dotázaným osobám kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho pomohla v hledání smyslu života, a pokud ano, jakým způsobem. Z devatenácti respondentů se devět vyjádřilo, že kniha jim přímo v hledání smyslu života nepomohla, protože již před četbou této knihy smysl života našli ve víře v Boha. Pomohla jim ale objevit hloubku a naléhavost otázek, potřeb a tužeb, které má v srdci každý člověk a které don Giussani definuje jako náboženský smysl. Dalším přínosem z četby pro ně bylo prohloubení vědomí smyslu života a jeho vpuštění do každodenní reality. Kniha jim pomohla prožívat touhu po nekonečnu, neupínat se k věcem pomíjivým, ale k tomu, co nás přesahuje. Další pomocí bylo uvědomění si toho, že všichni mají stejná srdce a stejné touhy, což umožňuje vést dialog s druhými o podstatných věcech. Některé z dotazovaných vedla kniha k větší práci na sobě a angažovanosti v životě a také k tomu, aby našli nové místo pro rozum a konfrontovali svůj život s realitou. Rozumné totiž není jen to, co je dokazatelné. Jedna respondentka si pomocí knihy ověřila, že hypotéza o smyslu jejího života je pravdivá.

Šesti respondentům pomohla kniha v hledání smyslu života při jejím čtení ve „Škole komunity“, a to díky způsobu čtení, který navazuje na tradici toho, jak se četly knihy v církvi. Teprve čtení ve společnosti přátel jim umožnilo klást si ty základní otázky, a tak se vrátit k vlastnímu já a k tomu, jak žít. Některým respondentům společenství pomohlo ukázat, že rozum pomáhá víře a že ve víře je smysl života. Kniha jim pomohla vpouštět do života někoho dalšího, nutila je ke sdílení a k potřebě o knize hovořit.

Jednomu respondentovi kniha pomohla nalézt smysl života již v devatenácti letech. Nalezl v ní totiž metodu, jak poznávat sám sebe i realitu. Srdce pro něho není jen místo emocí, nýbrž centrem života, kde si rozum a cit navzájem pomáhají.

Jinému respondentovi kniha sice pomohla, ale teprve postupně. Při prvním čtení k ní měl velmi konfliktní postoj. Teprve později, když se stal členem hnutí CL, ho kniha přivedla k tradici katolické filosofie, především ke sv. Tomášovi.

Dalšímu respondentovi nepomohla kniha, ale komunita. Bez ní by si knihu nikdy nepřečetl, a kdyby si ji i přečetl, nepochopil by ji a moc by mu nepomohla.

Jeden respondent se k otázce smyslu života vůbec nevyjádřil. Hodnotil knihu jako velmi málo použitelnou pro preevangelizační pastoraci.

Ke druhé otázce, tj. zda dotázaným osobám kniha *Náboženský smysl* dona Giussaniho pomohla ve víře, a pokud ano, jakým způsobem, se respondenti vyjadřovali méně obsírně než k otázce první. Tři z devatenácti respondentů pojednali obě otázky víceméně souhrnně. Je zajímavé, že jedné respondentce kniha nepomohla v hledání smyslu života, protože se pro Krista rozhodla již dávno, ale velmi jí pomohla prohloubit její život ve víře.

Čtyřem respondentům kniha v jejich víře nepomohla, a to z následujících důvodů:

- Chybí zde odpovědi na specifické otázky katolické víry.
- Chybí praktické pojednání o Kristově zjevení.
- Chybí vztahový a dialogický akcent.
- Hluboká víra u respondenta již existovala před čtením této knihy a vyvrcholila kněžstvím.

Čtrnácti respondentům kniha ve víře naopak pomohla, a to z následujících důvodů:

- Objasnila jim nejhlubší otázky v nitru člověka a ukázala, že odpovědi na ně je víra jako něco krásného a fascinujícího.
- Připustila možnost existence tajemství, které je aktem věrnosti vlastnímu rozumu.
- Víra pro ně přestala být abstraktní, dá se vyčíst z reality a je více hmatatelná. Bůh se stal pro ně každodenní součástí života.
- Vedla je k poznání, že člověk je závislý na Bohu.
- Pomohla jim vnímat víru jako něco opravdu přítomného a do určité míry „prakticky“ uchopitelného.
- Prohloubila a zracionalizovala víru z povrchních představ do zkušenosti reality.

- Pomohla jim tím, že ukázala, jak se člověk může zdravě angažovat při svém neustálém procesu obrácení se a také při procesu obrácení ostatních, věřících i nevěřících.
- Pomohla jim ke znovunalezení víry skrze konkrétní lidi, kteří o Bohu svědčí.
- Pomohla jim tím, že učí vyhýbat se nebezpečí modlářství.
- Pomohla jim tím, že poskytla rozumové argumenty, které lze použít při diskusi s lidmi věřícími a hledajícími.
- Pomohla jim přesvědčivým způsobem zaujmout správný postoj vůči zjevení Boha: „... *byť kniha Náboženský smysl není knihou křesťanské spirituality či křesťanské dogmatiky, pomáhá mi velmi účinným a přesvědčivým způsobem zaujímat správný postoj vůči zjevení Boha v mém životě.*“¹²³

Závěrem lze tedy konstatovat, že kniha by mohla být pomůckou na cestě víry mnoha lidem. Pro její lepší pochopení je důležité číst knihu ve společenství a zapojit se do dialogu. Ukazuje se, že jen kniha sama o sobě nemůže vyřešit problém evangelizace; jen skrze knihu Krista poznat nelze. Je potřeba učinit osobní setkání s Kristem, jak je patrné i z mnoha svědectví.

¹²³ Citace z odpovědi Stefana Pasquera ve 3. kapitole Svědectví.

6. Seznam použitých zkratek

BUR – La Biblioteca Universale Rizzoli

CL – Comunione e Liberazione (Společenství a osvobození)

EHS – Evropské hospodářské společenství

FUCI – Federazione Universitaria Cattolica Italiana (Italská federace katolických univerzitních studentů)

GIAC – Gioventù Italiana di Azione Cattolica (Italská mládež Katolické akce)

GS – Gioventù Studentesca (Studentská mládež)

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

PCI – Partito Comunista Italiano

7. Seznam literatury a jiných použitých zdrojů

Prameny:

GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Fonte Seniores 1958. Milano: Presidenza Diocesana Milanese della Gioventù Italiana di Azione Cattolica, 1957.

GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Note e Sintesi*. Milano: Jaca Book, 1966.

GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Richieste, 1. Milano: Jaca Book, 1975.

GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso*. Già e non ancora: Pocket, 13. Milano: Jaca Book, 1977.

GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: Jaca Book, 1989.

GIUSSANI, Luigi. *Náboženský smysl*. Praha: Nové město, 2001, překlad Vítězslav Pavlík.

GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: Rizzoli, 2010.

GIUSSANI, Luigi. *Il senso religioso: Volume primo del PerCorso*. Milano: BUR, 2011.

PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

SAVORANA, Alberto. *Vita di Don Giussani*. Milano: BUR, 2014.

GIUSSANI, Luigi. *Luigi Giussani Scritti* [2015-05-19]. <<http://scritti.luigigiussani.org>>.

Ostatní literatura:

BAROŠ, Jiří. *Svědectví Jiřího Baroše na prázdninách vysokoškoláků v Campestrin di Fassa 1.–7. července 2007 (1.7.2007)* [2015-04-15]. <http://cz.clonline.org/default.asp?id=814&id_n=20139>.

CARREL, Alexis. *Riflessioni sulla condotta della vita*. Milano: Bompiani, 1953.

Comunione e Liberazione: SITO UFFICIALE [2015-04-15]. <<http://it.clonline.org/>>.

GIUSSANI, Luigi. *GS Riflessioni sopra un'esperienza*. Milano: Gioventù Studentesca, 1959.

GIUSSANI, Luigi. *Tracce d'esperienza cristiana. Quaderni della Gioventù*. Milano: Presidenza Diocesana della GIAC e di Gioventù Studentesca, 1960.

GIUSSANI, Luigi. *Appunti di metodo cristiano*. Milano: Gioventù Studentesca, 1964.

- GIUSSANI, Luigi. *All'origine della pretesa cristiana: Volume secondo del PerCorso*. Milano: Jaca Book, 1990.
- GIUSSANI, Luigi. *Perché la chiesa: Volume terzo del Percorso*. Milano: Jaca Book, 1990.
- GIUSSANI, Luigi. *Il senso di Dio e l'uomo moderno: La „questione umana“ e la novità del Cristianesimo*. BUR, 1994.
- GIUSSANI, Luigi. *Alla ricerca del volto umano*. Milano: Rizzoli, 1995.
- GIUSSANI, Luigi. *Riziko výchovy*. Praha: České katolické nakladatelství, 1996, překlad Vítězslav Pavlík.
- GIUSSANI, Luigi. *L'autocoscienza del cosmo*. BUR, 2000.
- GIUSSANI, Luigi. *Cesty křesťanské zkušenosti*. Praha: Paulínky, 2006, překlad Vítězslav Pavlík.
- GIUSSANI, Luigi. *Il senso di Dio e l'uomo moderno: La „questione umana“ e la novità del Cristianesimo*. BUR, 2010.
- GIUSSANI, Luigi. *Původ křesťanského nároku*. Praha: Paulínky, 2012, překlad Vítězslav Pavlík.
- GIUSSANI, Luigi. *Proč církev*. Praha: Paulínky, 2013, překlad Vítězslav Pavlík.
- MONTINI, Giovanni Battista; GIUSSANI Luigi. *Sul senso religioso. Introduzione di Massimo Borghesi, s. 77–127, I libri dello spirito cristiano*. Milano: BUR Rizzoli, 2009.